

הרה"ג שלום יוסף הלוי פייגנבוים זצ"ל

הערות למשנה תורה להרמב"ם ספר זרעים*

בס"ד, מרחשוון תשנ"ז.

"הכל תלוי במזל, אפילו ס"ת שבהיכל". הרה"ג שלום יוסף הלוי זצ"ל שהיה מגדולי המשיבים בדור הקודם, היה רב בעיירה לאקאטש, עיירה קטנה ליד רדומסק, במדינת וועלין, וכנראה נפטר עוד לפני השואה. אמנם היה הרב המחבר רב בעיירה קטנה, אולם היה "תל תלפיות שאליו פונים בשאלותיהם" כפי שכינהו הרב מכילזאהן זצ"ל (בעל בית יחזקאל, דגן השמים ופנת הבית). דברי הרהמ"ח זצ"ל הודפסו בחוברות וקבצים שונים, וביניהם ב"שערי תורה". אולם הוא כתב גם מספר רב של ספרים, כפי שהוא מציין בשער של תשובותיו "משיב שלום", וביניהם: נתינות שלום עה"ת, נתיב הים על ש"ס בבלי, נתיב ירושלים על הירושלמי, נתיב החיים, נתיב הדעת, נתיב לשבת, נתיב משפט, וגם קצת חידושים על הרמב"ם ז"ל, וש"ת וישב יוסף. רוב הספרים לא הודפסו כלל, מלבד שו"ת משיב שלום (תרצ"א) ונתיבות שלום על התורה (תרצ"ג).

והנה אינה ד' לידי זכאי, הרב יששכר יעקבסון הי"ו, מתושבי קרית ארבע – חברון, ומצא ב"גניזת חולון" חמשה ברכי רמב"ם (ווילנא) ועליהם הערות מכת"י. בתחילה לא היה ידוע מיהו מחבר כתה"י, אך לאחר עיון בכתה"י נמצא כתוב (הל' כלאים פ"ז הי"ז): "ועי' ספרי שו"ת משיב שלום סוף סי' קמג", ואכן הובאו הדברים בשו"ת משיב שלום שם. כמו כן מובא בכה"י בהל' מע"ש (פי"ז הי"ז): "אך עי' בספרי נתיב"ד ביו"ד סי' רצד", והוא ספרו "נתיב הדעת" על שו"ע יו"ד, כפי שמובא בשער שו"ת משיב שלום. כך נתגלה שבעל כתה"י הוא הרב שלום יוסף הלוי פייגנבוים זצ"ל.

הרב יעקבסון הי"ו חיפש מי שיכול להוציא לאור כת"י חשוב זה. "מכון התורה והארץ" שבגוש קטיף, העוסק בלימוד ויישום מצוות התלויות בארץ, קיבל על עצמו להוציא לאור עולם את ההערות על סדר הרמב"ם זרעים, לפענחם, לערכם, ולהדפיסם.

אנו בטוחים שלומדי התורה ישאבו תורה ודעת מהערותיו של ת"ח חשוב זה, שהיה מגדולי הבקיאים והמשיבים בדורות האחרונים.

* הערות או תוספות הנמצאות בסוגריים הינם של עורך כתה"י: הרב יעקב אפשטיין.

הל' כלאיים

א. הלכות כלאים פ"א ה"א

"הזורע שני מיני זרעים"

עי' בירושלמי (פ"א דכלאים ה"ט) – מבואר דלריש לקיש חייב כשמוציא מתחת ידו הגרעינים, ולר' יוחנן פטור עד שיניח הגרעין ואם חלקן אח"כ בגדר פטור, עיי"ש ובהערותי שם בירושלמי שלי בס"ד על הגליון, דתליא בשיטתם אי התראת ספק שמה התראה או לא, עיין מכות (טו ע"ב). ורבנו ס"ל כר' יוחנן דהתראת ספק שמה התראה בכ"ד כידוע. וא"כ אפשר ס"ל גם בזה כר' יוחנן דאם חלקן בגדר אח"כ פטור, ואפ"ה חייב כשזרע ונח בארץ, ולא הוי פטור משום התראת ספק שמא יחלקם אח"כ בגדר קודם שיצמחו, מ"מ התראת ספק שמה התראה (ולא דמי להא דכתבו תוס' שבת ד ע"א ד"ה קודם, דשם זמן מועט עד שיאפה; אבל כאן עד שיצמח זמן רב). וביותר צ"ע שלא ביאר רבנו דבר זה דאמר ר' יוחנן דאם חלקן בגדר אח"כ פטור.

מבואר שם (בירושלמי) דמודה גם ר"ל בזורע ע"מ לחלקן בגדר דפטור – והיינו אף דלדידיה חייב מיד כשמוציא מתחת ידו, מ"מ באומר בפירוש ע"מ ללקט מיד, פטור. (וצ"ע אם הכונה כשליקט באמת, אבל לא ליקט לאו כל כמיניה לומר שבאמת היה בדעתו כמו שאמר בשעת התראה ללקט רק שנמלך, או דפטור כל שאמר בשעת התראה אף שלא ליקט אח"כ, ואינו חייב רק משום מקיים כלאים שאין בו מעשה ואינו לוקה. ורבנו לא ביאר גם זה, וצ"ע. ועי' מ"ש לקמן בהל' שבת (רפ"ח), ודו"ק).

ב. כס"מ פ"א ה"ג

"בריינתא כפשטה דר"ע"

במחפה משום זורע ולא משום מקיים. והלכה כרב יוסף. אע"ג דבכל מקום קיי"ל לגבי רב יוסף כרבה בר משדה ענין ומחצה (בכ"ב קיד ע"ב, קמג ע"ב), מ"מ היכי דמסתבר טעמיה דרב יוסף פסקינן כותיה. וכאן ג"כ מסתבר כותיה, דאמרו שם בטעמיה דמכוין לזריעה, וכמ"ש המגיד משנה (בפ"ח משבת הי"ג), עיי"ש ומה שכתבתי שם עה"ג, דכה"ג בפ"ג מחמץ ומצה (הי"א), עיי"ש במ"מ ג"כ, דמשום דמסתבר טעמא דרב יוסף פסק רבנו כמותו לגבי רבה, ועיי"ש. והגר"א שם בהגהותיו בה' שבת, עיי"ש¹, כתב דמוכח כר"י מסוגיא דמכות (כא ע"ב), עיי"ש. ותבין דברינו במה שפירשתיים שם ברמב"ם על הגליון, ודו"ק².

1. אר"ח (סי' תמה ס"ק ב).

2. אמנם הגר"א לא כתב כמחבר משום דמסתבר טעמיה אלא בגלל הסגנון: א"ל רב יוסף ולא כתוב ורב יוסף אמר, וא"כ אין מכאן ראייה למו"ק (במח' לגבי מנכש) ששם כתוב: רב יוסף אמר.

ושוב כתב (הכס"מ פ"א ה"ג) אבל קשה ע"ז שרבנו בפ"ח משבת (ה"א) פסק כרבה דמנכש משום חורש. (והנה העירו ע"ז בהגהות בן אריה ורד"ל³, וכן בספר מנ"ח מצוה רמה אות ב: דהא הכ"מ עצמו כתב בפ"ח משבת שם דתרי מיני מנכש יש, ע"ש. וכ"כ הלח"מ שם, וכ"כ בהגהות הפר"ח שם. ונראה דהכ"מ שם רק בדרך אפשר כתב כן, ודחיקא ליה הקושיות מהא. ולכן כתב כאן "אבל קשה" כו', ומשום דשם הניח בקושיא למה השמיט מנכש דמו"ק ג ע"ב, ע"ש). ותירץ ע"כ וי"ל דאף למאי דאוקימנא כולה כר"ע כו'. ור"ל דלעולם ס"ל לרבנו כרבה, וכדפסק שם דמנכש משום חורש, ואפ"ה מקיים כלאים בלא מעשה חיפוי וניכוש אינו לוקה. דאפילו לרבה – דכולה ר"ע, מ"מ רבנן מיהא פליגי, והיינו במקיים בלא שום מעשה. אבל המנכש והמחפה דמקיים במעשה לוקה גם לרבנן. ואהא מייתי דכ"ה מירושלמי מה כר"ע, ואר"י (ר"ה היא) דבלא מעשה אסור מיהא גם לרבנן וע"י מעשה ד"ה לוקה. ובוה אודא לה תמיהת המנ"ח שם מלשון הכ"מ, ע"ש ותבין ודו"ק.

אכן קשה מה שפסק רבנו בפ"ח משבת (ה"ב שם) דמשקה מים לזרעים הוי זריעה, ולרבה בסוגיא (שם) הוי חורש כמו מנכש, ע"ש, דבחדא מחתא מחתינהו, וחדא פלוגתא היא. ולמה פסק בזה דמשקה כר"י ובמנכש כרבה? אבל גם בזה י"ל דדוקא במשקה מסתבר טעמיה דרב יוסף, דמכווין להצמיח ולא אזלינן בתר המעשה דמרפה ארעא, משום דגם חורש ממש לא הוי בפעולתו רק שע"י ההשקיה ממילא חלחולי מיחלחלא ומרפיא ארעא. אבל במנכש – שהפעולה היא כחרישה ממש שע"י שתולש עשבים רעים וכ"ש כשחופר בעיקרי האילנות (עי' כ"מ ולח"מ שם בפ"ח משבת), חופר ממש הוא – ודאי דמסתבר כרבה דאזלינן בתר גוף הפעולה והוי חורש ולא זורע, ודו"ק.

והנה להכ"מ, הא דמכות (כא ע"ב) אי לאו דקלסך... ג"כ הו"א ר"ע היא, אבל השתא דקלסך ר"י ש"מ דגם רבנן מודו דע"י מעשה הניכוש והחיפוי לוקה זה המקיים, ודו"ק. וע"י הגהות הגר"א (בה' שבת שם) פ"י דמשם מוכח כרב יוסף, ע"ש; ולהכ"מ אין הכרח, ודו"ק. עמ"ש שם עה"ג אצל דברי הגר"א, ותבין.

אכן הקושיא האחת הנשארת ע"ד מרן הכ"מ בזה היא ע"ד מ"ש המנ"ח עוד שם, דא"כ למה הוכרח רבה במו"ק (ב ע"ב) לומר על הברייתא דכולה ר"ע היא, והא א"ש כרבנן נמי דמחפה ומנכש מחייב משום מקיים, דמקיים ע"י מעשה. אלא על כרחך דהש"ס דילן ל"ס ליה בזה כהירושלמי, עב"ד המנ"ח (שם), ע"ש. וצ"ל בדוחק דהא דקאמר רבה כולה ר"ע היא – כלומר כסברת ר"ע ומשום מקיים הוא דלוקה גם במנכש ובמחפה. וכלפי מה שהקשה שם – דמדקתני סיפא רע"א אף המקיים מכלל דת"ק לאו משום מקיים הוא, ור"ל דאל"כ הכי הול"ל רע"א אף המקיים בלא שום מעשה, כיון דת"ק נמי מיהא משום מקיים מחייב ליה ול"פ אלא אי בעי מעשה, אבל

השתא משמע דת"ק לא איירי כלל בחיובא דמקיים – ולכן הוכרח לתרץ דכולה ר"ע תנא לה, והכי קתני: "שרע"א המקיים" וכו', ודר"ק ותל"מ. ועי' גם במנ"ח (מצוה שבו), הקשה על הכ"מ כאן, עי"ש. והסברא שכתבתי לעיל – דאע"ג דגבי משקה מסתבר כר"י, מ"מ גבי מנבש מסתבר כרבה משום דאזלינן בתר גוף הפעולה – נכונה היא. וכה"ג אשכחן לענין אחר, דגבי שיעורי אכילה קי"ל כזית ואפי' המחה את החמץ או את החלב, ואפ"ה לענין שיעור שהייה וצירוף שיעורו כשהמחה ושותה דרך שתייה – ברביעית, דבתר גוף הפעולה אזלינן והרי הוא שותה. אע"ג דתולדות אכילה הוא ושיעורו בכזית כאכילה, מ"מ גוף הפעולה שתייה היא (וכמ"ש הרדב"ז על הרמב"ם בפ"א מה' חמץ ומצה ה"א, עי"ש ובתשובותיו ללשונות הרמב"ם ח"ה סי' קמה, עי"ש). עי' פי"ד מהמ"א ה"ט, ודר"ק.

ג. כס"מ פ"א ה"ג

"שרבינו בפ"ה מהל' שבת": צ"ל פ"ח.

ד. כס"מ פ"א ה"ג

"וא"כ אי מספקא לך".

וא"ג, כצ"ל. ור"ל, ואפי' אינו אלא ספק אינו לוקה. וכן העתיק במנ"ח (מצוה רמה אות ב), עי"ש.

ה. משנה למלך פ"א ה"ג

"מ"ש מרן דלרבנן איסורא איכא".

עי' בגליון הש"ס בירושלמי (רפ"ח דף כז) בשם ריטב"א בחידושו לע"ז, דשם בשל עכו"ם מיירי, ומיושב קושית המל"מ, עכ"ד. ועמ"ש על הגליון בש"ס שלי מכות (כא ע"ב).

ו. רמב"ם פ"ב הי"ג

"כמו שלשה ימים".

ר"ל, ולא ג' ימים שלמים אלא מקצת יום ג' ככולו. וכדאיתא בהדיא הכי בירושלמי (פ"ב ה"ב), עי"ש. ופלא שלא ביארו זה נושאי כלי רבנו⁴.

ז. רמב"ם פ"ג ה"ט

"מרובע בין מן האמצע".

ר"ל, באם יש באמצעה או בתחילתה או בסופה שיעור בית רובע לא זרועה, מותר לזרוע ב' מינים אפילו בכל השדה, אפילו במקום שאין בית הרובע מגיע. משא"כ בהלכה ט"ו, וכמ"ש שם בס"ד, עי"ש על הגליון. ועי' ה"טב מ"ש על הגליון

בירושלמי שלי (בפ"ב הלכה ו) על הגליון באורך בזה. והוכחתי כן ודלא כתפא"י (במשנה ח שם ובהילכתא גבירתא שם), ודו"ק⁵.

ח. רמב"ם פ"ג הט"ז

"בור או ניר".

ברדב"ז גורס בור (בחולס) ולא בור (בשורוק). דאם הוא בור, קשה דעכ"פ רוחב ד' טפחים לא מהני. ועיין היטב מה שכתבתי על הגליון בירושלמי (בפ"ג דכלאיים הלכה ו), ותבין דיש לפרש בור וניר ששיעורן בית רובע ומהני ההפסק לכל השדה וכדלעיל בה"ט. או דר"ל ברוחב ג' תלמים של פתיח ומיצר והולך (והוא ערך ב' אמות רוחב) דקרובין דברי ב"ה ובי"ש (עפ"ב הלכה ד') וכדלקמן (פ"ד ה"ז). ומועיל אם מפסיק בכל משר אורך השדה מקצה ועד קצה. ודו"ק בכל מה שכתבתי שם בירושלמי על הגליון כי כאן אמ"ל הרבה.

ט. רמב"ם פ"ג הט"ז

"או גדר שהוא גבוה עשרה".

לפי מ"ש על הגליון בירושלמי שלי (סופ"ג דכלאים) – לפרש הא דאמר התם היינו קלח א' כו' צריך להפנות לו בית רובע או לעשות לו מחיצה גבוה עשרה טפחים אפי' מין במינו, עכ"ל – דהיינו שמותר לעשות המחיצה אפי' ממין הזרע – ה"מ שמשני המינים, ולא אמרינן במין במינו אינו חוצץ כעין חציצה ביומא (נח ע"א)⁶, ע"ש, דשאני הכא דבעינן הפסק וסגי במפסיק בגדר של עשבים אפי' ממין א' שבב' המינים. ומיהו היינו בתלושין, אבל גדר זרוע אינו מפסיק, ר"ל בגדר מאבנים ועפר זרוע ע"ג אע"ג דגבוה עשרה אינו מפסיק, וכדאיתא בירושלמי (שם בפרק ב הלכה ו), ע"ש. וצ"ע שרבנו השמיט כל זה ולא ביארו. וכן הרבה דינים בכלאים המבוארים בירושלמי כה"ג ונחסרו בדברי רבנו. וכעין הא שכתבתי על הגליון לקמן (בפ"ד ה"ד), ע"ש.

י. רמב"ם פ"ג הט"ז

"לסמוך המין האחד".

דו"ק בלשון זה דדוקא לסמוך מצד זה ומצד זה. ולא כדלעיל (בהלכה ט) בהפסק בית רובע, דכתב דבין באמצעה בין בסופה כו' – דשם מהני הפסק זה לכל השדה אפילו ארוכה הרבה מאורך בית רובע המפסיק, מה שאין כן כאן, דוקא על פני משך

5. התפא"י (וכן הרע"ב) מצריך הן בית רובע והן בור או ניר אך מפשט המשנה ומל' הרמב"ם לא משמע כן, אלא או קתני, ועי' במ"ר.

6. פירושו בסוף פ"ג שונה מיתר המפרשים (רש"ט, פנ"מ) שפרשו: "אפילו מין במינו" כשאלה – האם צריכים הפסק ביניהם במין במינו שאחד לזרע ואחד לירק. ולשיטתם לא מצאתי שמותר לזרוע על הגדר ממין הסמוך לגדר.

אורך הבור והניר והגפה והגדר מפסיק ולא לכל אורך השדה אם אין אורך ההפסק באורך כל השדה, ודו"ק. ועיין מ"ש לעיל (בהלכה ט) על הגליון.

יא. רמב"ם פ"ד הי"ד

"שהיה כשר מתחילתו".

צ"ע שהשמיט הא דאיתא בירושלמי בזה (בפ"ג ה"ב) דאם זרע שניות בעוד הראשונות קיימות, כשרות. אע"פ שנזרעו אחר שנתמעט הגבול, כיון שהראשונות כשרות, גם השניות מותרות. ואם נעקרו הראשונות נאסרו השניות, עי"ש דפשוט כן ממתניתין דכלים (פייט מ"ו) בנשתברו הראשונות המטה טהורה, ודו"ק. ועמ"ש על הגליון בשו"ע או"ח שלי (סי' יא סעיף ז) בזה, ודו"ק.

יב. רמב"ם פ"ה ה"א

"ה"ז לוקה שתיים".

עמ"ש על הגליון בירושלמי שלי בביאור הסוגיא (בר"פ ח). וביותר כתבתי בדעת רבנו בזה בספ"ד שלי בביאור סוגיא זו שם בהא דחבריאי אמרין להתראה ובהא דר' בון ב"ר חייא כו', עמ"ש כי אכמ"ל.

יג. רמב"ם פ"ה הי"ט

"הקנים".

עי' עירובין (לד ע"ב) דדוקא בעוזרדין, עי"ש, וצ"ע שלא נתבאר כאן וביר"ד (סי' רצו סעיף טו) שום חילוק, וסתמו. והכ"מ ציין לירושלמי, וכן בבאה"ג ביר"ד שם. וצ"ל דרמב"ם מפרש בש"ס כאן בעוזרדין, ר"ל שאינו מוציא עלין מגופו, וכדמפרש חילוק זה בירושלמי. ולפי"ז נ"מ לדינא בין פרש"י לרמב"ם ז"ל בקנים שהוקשו. ועיין בערוך (ערך עורה) שפירש עוזרדין ושאיין עוזרדין דב' מינים הם, ולא כרש"י – כאן קודם שהוקשו כו', עי"ש, וכ"ד הרמב"ם ז"ל. כ"ז כתבתי על הגליון ברמב"ם שהיה בידי מדפוס ברדיטשוב. והלום ראיתי ברדב"ז שדרך בדרך אחר, ורחבה דעתו ז"ל מדעתנו ובטלו דברי.

יד. רמב"ם פ"ה הכ"ד

"הרי אותו העיקר".

משמע להדיא דרק העיקר אבל לא הגידולין, והוא כפי' הרא"ש, ועי' בר"ן שם. ועי' בש"ך (יר"ד סי' רצד ס"ק לד) ומש"ש ביר"ד שלי על הגליון. ועי' מ"ש על הגליון לקמן (פ"יא מתרומות הכ"א) על הגליון אצל הכ"מ שם.

טו. רדב"ז פ"ה הכ"ד

"דבפר קהנודר" צ"ל: דבפרק הנודר.

טז. רמב"ם פ"ז ה"ח

"שתיים כנגד שתיים".

ואין ביניהם אלא ט"ז. עיי' רדב"ז כאן ובר"ש ורע"ב בפירוש המשנה. ועמ"ש על הגליון בירושלמי שלי (ריש פרק ה) באורך בזה בס"ד.

יז. רדב"ז פ"ז הי"ז

"והיינו דלא כתב וחייב באחריותו".

לכאורה תמוה. דאפילו בשל חברו, הרי רבנו פסק לעיל (פ"ה ה"ח) כר"י ור"ש דא"א מקדש דבר שאינו שלו, ודו"ק וצ"ע. ועי' ספרי שו"ת משיב שלום (סוף סימן קמג) כיר"ב.

יח. פ"ח הי"א

"דו"ק צ"ל: זרע.

יט. כס"מ פ"ח הי"א

"וכן הם דברי רבינו".

עמ"ש על הגליון בגמרא שלי כתובות (פ ע"א) דדברי רבנו הכ"מ ז"ל כאן לכאור' צע"ג, דאין דעת רבנו כתוס' ולא כהר"ש (בפ"ז דכלאים מ"ז, עיי' בסוף דברי הר"ש ומ"ש על הגליון בגמ' שם ותבין, דו"ק היטב). אכן כשתעיין לעיל (פ"ה הי"ז) וברדב"ז שם וכן ברדב"ז (הייג) שם, תבין דהאמת כהכ"מ דרבנו כתוס'. דו"ק היטב.

כ. רמב"ם פ"ט ה"ז

"בודק בסימני אזנים".

עי' מ"ש בזה בגליון גמ' חולין שלי (עט ע"ב) דבר נכון בס"ד.

כא. רמב"ם פ"ט ה"ח

"מדברי סופרים".

עמ"ש בזה בגמ' שלי חולין (עט ע"ב). ועיי' מאה"פ (מראה הפנים) בירושלמי (פ"ח דברכות פ"ח דכלאים ה"ג ד"ה הלכה).

כב. ראב"ד פ"ט הי"א

"כצבי וכאיל".

עמל"מ. ועט"ז או"ח (סי' תקפו סק"א) ובהשגות החכם צבי עליו (בס"י לד) והובא בהגרי"פ שם על הגליון. וער"ש (פ"א דכלאים מ"ז) ובערוך (ערך יעל, הובא בתוס' ר"ה כו ע"ב ד"ה של יעל, דו"ק).

כג. רמב"ם פ"י הל"א

"הלובש לוקה".

עיי' כ"מ שכתב משום דהלובש מזמיק עצמו ומקרב גופו והוי מעשה כגבי ניקף. ועי' בנקודות הכסף (בי"ד סי' קצח) ע"ד הט"ז (שם סקכ"א) שחלוק בענין נטילת צפרנים

על הט"ז, וכתב דדוקא מדי מקיף וניקף, דכתיב לא תקיפו דאזהר לתרוייהו או משום דמשמע שאתנח להקיף, עי"ש. ועי' שו"ת חכם צבי החזיק בדברי הט"ז (בסי' פב), עי"ש. ולכאורה מכאן ג"כ ראייה ברורה. וכ"כ בהגהות יד שאול (בי"ד שם), עי"ש. אכן לענ"ד י"ל דהכא דכתיב לא יעלה עליך ולא כתיב לא תעלה, משמע דאפילו אינו מעלהו עליו בידיו רק מניחם שיעלהו עליו אחר נמי חייב, אלא דהוי אין בו מעשה, וכשמסייע גורם דליהוי כמעשה וכמ"ש הש"ך התם, ודו"ק וזה ברור בס"ד.

כד. רמב"ם פ"י הל"ב

"לוקין מפני האבנט".

עי' לקמן בהלכות כלי מקדש (פ"ח הי"ב) ומש"ש בס"ד על הגליון. ועי' ירושלמי דכלאים (פ"ט סוף ה"א דף לא ע"א) ובמראה הפנים (שם ד"ה כאן).

כה. רמב"ם פ"י הל"ב

"כציצית".

מכאן ראייה להכ"מ בה' ציצית (פ"ג ה"ז-ח), עי"ש. דאילו למהרי"א שם, קשה הא גם ציצית הותרו אפילו כלילה דלאו זמן ציצית, ועי' תבת גמא (פ' תצה א"א).

הלכות מתנות עניים

א. פ"א הלכה י"ד

"כתרומות ומעשרות"

ומשמע לפי"ז דאפילו בא"י בזמן הזה הוי דרבנן, עי' (סופ"א מ"ה תרומות) לקמן. ועמ"ש עה"ג בירושלמי פאה (פ"ח ה"ג), ודו"ק. ועי' במנ"ח (מצוה רטז אות יג), דעתו דלאו דוקא כתרומה אלא כוונת רבנו דהוי חובת קרקע, עי"ש וכו', ובחינוך שם מבואר כמ"ש⁷.

ב. כסף משנה פ"א הי"ד

"ירושלמי פ"ג דפאה".

סוף פ"ב דפאה. ועמ"ש בגהש"ס דהראה מקור דין דחו"ל חייב בפאה מדרבנן מחולין (קלו ע"ב) והיינו הא דכתב הרדב"ז כאן, ואהא דמביא הרכ"מ (הרב כסף משנה) כאן משם (חולין קלד) לוי זרע בכישור, הקשה בגהש"ס שם, עי"ש ומש"ש בירושלמי שלי עה"ג דלא דק.

וכונת מרן הכ"מ ז"ל להביא מחולין (קלד) אלקט, והיינו עפמ"ש רבנו "ויראה לי שה"ה לשאר מתנו"ע" כו', דתולה לה ב"יראה לי", משום דלא נתפרש בהדיא בגמרא

7. וכ"כ בפאת השלחן (פ"ד ס"ק לט) דלדעת הרמב"ם מתנ"ע רק מדרבנן בזה"ז, ולראב"ד דפליג בתרו"מ ה"ה במתנ"ע.

דנוהגין בחו"ל כמו בפאה דמפורש בדף קלז (ע"ב). והכ"מ עצמו (בהט"ו) שאח"ז מיד וכן הב"י (ביו"ד סי' שלב) מביא הא (ודף קלז ע"ב) ולא נתעלם זה ממנו ח"ו. אבל כאן חסר בכ"מ מלת "כו" אחר מ"ש "ומ"ש וכבר נתפרש שהפאה נוהגת בחו"ל מדבריהם" וכו', וק"ל.

ג. משנה למלך פ"א ט"ו

"וכתב הר"ש בריש פאה"

וכ"כ תוס' (חגיגה ו ד"ה שאין). ועי' מהריט"א (ה' בכורות דף פו ד"ה ועלה דתנן)⁸.

ד. הערה למשנה למלך על פ"א הט"ו

"הכל פטור" צ"ל: אינו פטור.

ה. הערה לפ"ב ה"ג

"קרקע כל שהיא חייבת בפאה"

בירושלמי (פ"ג ה"ז) פרש וליתנן אמרין קמה כ"ש חייבת בפאה. ומשני עולא, בגין דתנא ביכורים תנא קרקע, עי"ש. וראיתי במלאכת שלמה (פירוש על משניות) שכתב דה"פ: ליתני קמה כ"ש חייבת, דהא אפי' לא קנה הקרקע חייב בפאה דקצירך מיקרי. והר"ש שיריליאו יש לו דרך אחרת בפ"י הירושלמי הזה, עכ"ד. ובתפא"י (במשנה ה' בפ"ג) אהא דשנים שלקחו האילן נותנין פאה א' (הוא דין דלקמן פ"ג ה"ב עי"ש) כתב להקשות, הא אפי' קונה ב' אילנות אין לו קרקע, וא"כ אינו חייב בפאה כדתנן בב"ב (פ"ה מ"ב) דאין קרקע לקונה ב' אילנות, וכתוב "פאת שדרך", והאריך, עי"ש. ומסיק דמייירי בקנה בפירוש עם הקרקע. ואח"כ בהא דהמוכר קלחי אילן (והוא הדין דלקמן פ"ג ה"ח) כתב דאפי' לא מוכר לו קרקע האילן רק הקלחי אילן לבדם, דדמי להא דחולין (קלב ע"א) שאם מוכר בני מעיה של פרה הלוקח חייב במתנות, עכ"ד. ונראה כסותרין דבריו ז"ל. ואולי זה שכתב אח"כ (שהוא במוסגר) הוא מבנו הגאון ז"ל. עכ"פ באמת יפה כתב בזה דמוכח מכמה משניות דהקונה הקמה בלא הקרקע נמי חייב. וכן הדין דבסמוך (הלכה ה) קצר חציה ומכר חציה דהלוקח נותן פאה לכל (ומה שהקשה שם מקצרוה ליסטים, דאפי' הניחו התבואה לבעה"ב פטור, לק"מ, ד"קצירך" ולא קציר ליסטים שלא ברשות; אבל לוקח קמה "קצירך" קרינן ביה) – משמע ודאי דאפי' מכר חצי הקמה בלא קרקע דומיא דקצר חציה דהיינו (ע"כ רק) התבואה, ואין הקרקע בקצירה, ה"נ (במשמעות מכר ודלא תנן ומכר חצי שדה הנשאר) אין הקרקע במכירה. מיהו פשוט הוא זה דכל שהתחיל המוכר בעל הקרקע לקצור אפי' שכולת א' נתחייבה השדה בפאה, ושוב כשמכר הקמה חייב הלוקח בפאה (אף שלא קנה קרקע). וה"ה בהמוכר קלחי אילן, הא מוקמינן לה בשהתחיל בעל השדה לקצור, עי' בחולין (קלח ע"א). וכן ודאי דאפי' מכר קלחים בלא קרקע חייב הלוקח. וכן מוכח (ממשנה ה בפ"ה) דחלק האריס נמי חייב

בפאה ומש"ה אסור בה⁹ אע"ג דאין לו בגוף הקרקע רק בהקמה. אך שם נ"ל ג"כ משום דתחילת קציר היתה לבעה"ב, ודו"ק. אבל אם לא התחיל בעל השדה לקצור אכתי לא שמענו. דאפשר דוקא דקונה עם הקרקע. ומתניתין הכי קתני: המוכר קלחי אילן עם הקרקע (וכמשמע מהרמב"ם לקמן פ"ג הי"ח) – דוקא בשלא התחיל לקצור או בלא קרקע כשהתחיל לקצור – הלוקח נותן פאה מכאו"א. אימתי – בשלא שייר בעה"ב לעצמו, אבל בשיייר בעה"ב לעצמו הוא נותן אח"כ פאה מכל בשהתחיל לקצור (כדמוקמין לה) דוקא, ואז ודאי אפי' מכר בלא קרקע חייב המוכר ליתן ממה ששייר לעצמו גם על מה שמכר. והרמב"ם (בפ"ג הי"ח) נקט במוכר עם הקרקע, דהיינו בלא שייר לעצמו וגם לא התחיל לקצור, ובסיפא שכתב "ואם התחיל לקצור ומכר מקצת" וכו', אה"נ דאפי' בלא קרקע, ודו"ק.

עי' ברש"ש (בהגהותיו לפאה בש"ס וילנא), כתב בפשיטות פי' הירושלמי כמ"ש בשם מלאכת שלמה הנ"ל. ותמה על הר"ב דנראה מדבריו (במשנה ז) דאינו חייב (אלא) ביש לו קרקע, וכן על הרשב"ם (ב"ב קג ע"א ד"ה ואידי), דבפאה כתוב פאת שדך כו', משמע דוקא בקנה עם הקרקע, עי"ש. והביא מהר"ש (בפירושו למשנה דהמוכר קלחי אילן) דמוכח מדבריו שם להדיא דמוקי לה במוכר קלחים בלא קרקע, עי"ש. עב"ד. ולמ"ש אין מדברי הר"ש ראייה, משום דלקושטא – דמוקמין למתניתין בהתחיל המוכר לקצור וכמו שמביא הר"ש שם – א"כ ודאי דאפי' בלא קרקע כנ"ל, שכבר נתחייבה משעה שהחל המוכר לקצור, ולא כל כמיניה למכור מתנות עניים, וכמ"ש הרמב"ם (בפיה"מ) בקצר חציה ומכר חציה, עי"ש. אבל ודאי דאין ראייה מזה לאם מכר המוכר כל קמתו בלא קרקע ולא התחיל לקצרה שיתחייב הלוקח, ודו"ק היטב.

ומיהו בירושלמי אהא דמוכר קלחי אילן – דמוקי לה גם בשלא התחיל לקצור, יעו"ש, ומדמה לה לראשית הגז במוכר לו חוץ מחובתו ולא משני משום דחובת הפאה בקמה, ונ"מ דאם נשרף מה ששייר המוכר לעצמו מחוייב הלוקח להפריש ונוטל דמים מהמוכר שמכר לו חוץ מחובתו, עי"ש היטב – מוכח להדיא דמיירי במכר לו מקצת קמה בלא קרקע ומשייר מקצת קמה לעצמו, ולכן בעי למימר דמש"ה חייב המוכר ליתן גם על מה שמכר, משום דחובת הפאה בסוף הקמה הנשארת בידו. ואם איתא דהלוקח קנה גם קרקע, הלא קנה שדה שלימה, ובודאי אי לאו משום דהוי מוכר לו בפירוש חוץ מחובתו, הוי מיחייב, דגם אצלו קרינן לא תכלה פאת שדך ותהא חובת פאה בקמה, ודו"ק.

ובפירוש כתבו המפרשים בשלהי פ"ב במתני' דקצר חציה ומכר חציה, דאם מכר חצי שדה ושייר חציה לעצמו, כ"א נותן פאה משלו. וכ"כ רבנו לקמן (פ"ג הי"ח) וכן ודאי בדין. והיכי מצינן למימר כן דמוכר לו חוץ מחובתו דהיינו ע"מ שיפטר הלוקח

9. לכאורה משם ראייה להיפך דכיון שיש לאריס בקרקע אסור בפאה, אבל אם אמר לו שליש מה שאתה קוצר דהיינו זוכה בתלוש מותר בפאה.

מפאה? דאע"ג דאין זה כמתנה עמ"ש בתורה בתנאי שבממון (עי' כתובות נה, ודו"ק), ובפרט שהוא יתן עבור מה שמכר ממה ששייר – מ"מ הא אין נותנין פאה משדה על חברתה (בכטמוך רפ"ג); וזה ב' שדות ממש, שחצי שמכר לאחר אין לו שוב שום שייכות בה אם לא התחיל לקצור (ראו שפיר הבין בנותן המוכר ממה ששייר על הכל, וכמ"ש רבנו לקמן פ"ג הי"ח, שכיון שהתחיל לקצור נתחייב בכל, ודו"ק), וזה ברור. אע"כ במכר בלא קרקע, ואפ"ה תנא רישא (והיינו באם לא שייר לעצמו) שהלוקח נותן פאה מכאו"א מהקלחים שקנה בלא הקרקע וגם המוכר לא התחיל לקצור וכנ"ל. וש"מ ודאי דאפי' מוכר בלא קרקע ולא התחיל המוכר לקצור הלוקח חייב בפאה, וכמו מוכר גז צאנו ובני מעיה של פרה וכנ"ל. ודברי התפא"י בהא דשנים שקנו אילן תמוהים וסתורים מיניה וביה כנ"ל. והרש"ש הנ"ל יפה כתב, ופי' הירושלמי כן הוא וכנ"ל. הגם שהפנ"מ לא פירש כן ואזיל בטר דחקא כדרכו ז"ל במחכ"ת, עי"ש בפירושו, האמת יורה דרכו שכ"ה הפירוש האמיתי (ובלא"ה נמי יש לפרשם. דקשה, דהו"ל למיתני קמה כ"ש חייבת בפאה, כיון דעכ"פ ודאי בהתחיל בעל השדה לקצור, מחויב מי שקנה הקמה לבודה בלא הקרקע כנ"ל). ורבנו – דנקט קרקע כ"ש חייבת בפאה ולא נקט קמה כ"ש, אף דל"ש תי' הירושלמי דנקט משום ביכורים דהא רבנו כאן לא הזכיר דין ביכורים – י"ל בפשיטות דדרכו לכתוב כלשון המשנה.

ועו"ל דעכ"פ ודאי דרק קרקע, היינו הגדל בקרקע חייב בפאה ולא הגדל בעציץ, ד"שדך" כתיב. ועי' היטב בנשמת אדם (הל' ד' מינים בכלל קנא אות א) ובמש"ש בגליון ובח' על א"ת (?) (חייד סי' פו) ובירושלמי שמביאים שם – ובפאה "שדך" כתיב ואין עציץ קרוי "שדך", ודו"ק. ומיהו ז"א, דא"כ מאי פריך בירוש' דליתני "קמה". אע"כ דגם מקמה נוכל לאפוקי עציץ דאינו נקרא קמה, וכן הוא האמת. ועוד, דהא עציץ נקרא קרקע. וכן לענין הא דתנן נכסים שאין להם אחריות נקנין עם קרקע כ"ש, גם עציץ בכלל, עי' גיטין (כב ע"א). דהא תנן דכותבין פרוחבול על קרקע כ"ש ובגיטין (לד ע"א) דכותבין על עציץ שא"נ (ושאינו נקוב). דע"כ לענין בכורים אין עציץ בכלל קרקע, כמ"ש בפ"ב מהל' בכורים (ה"ט). מ"מ הא רבנו לא כלל כאן ביכורים עם פאה כבמתניתין, כמ"ש דרבנו נקט לשון המשנה כצורתה, ודו"ק. ועדיין צע"ג בכ"ז, כי גם מדברי הגאון יעב"ץ (בלחם שמים, שמביא התפא"י הנ"ל) נראה דקונה אילן בלא קרקע פטור מפאה, וצ"ע כנ"ל. ובלא"ה לא ידענא מאי דוחקיהו דהיעב"ץ והתפא"י אפי' לשיטתם. דבפשיטות י"ל דמיירי הא דשנים שלקחו אילן כשהתחיל כבר בעל השדה לקצור קצת וכנ"ל; וצ"ע בכ"ז. (וגם צע"ק במה דפריך בירושלמי: למה לא תני קמה כ"ש חייבת. והא מקמי הכי פריך: הגע עצמך אם היה רק שכולת א' איך חייב הקרקע בפאה, ומשני דמשכח"ל על קרקע כמלוא שכולת א' נמי חייב פאה, שיש בקלח א' שגדל מהקרקע חמש שכולות עולות בקנה א'. וא"כ אילו תני "קמה" כ"ש (וכל שהוא) הוי קשיא באמת, דקמה כ"ש משמע אפי' שכולת א' ממש, ולא משכח"ל דקודם קצירה לא נתחייב ומשקצר אין כאן פאה. וי"ל דאדרבא קמה כ"ש הוי א"ש טפי, דאין שכולת א' נקראת קמה, ועוד דקמה היינו מלבד הפאה, והוי משמע הכי: קמה כ"ש שנשארת לבעה"ש, אפי' לא נשאר לו רק שכולת א' והשניה צריך להניח פאה ותו ליכא, אבל

השתא ל"ש הכי כותני קרקע, וק"ל). ודברי רבנו לקמן (בפ"ג הי"ח) "המוכר מקומות משדהו" וכו' – אין מוכרחין דר"ל דוקא עם הקרקע, אלא י"ל קלחים קלחים משדהו בלא הקרקע נמי דינא הכי, וק"ל. ולשון הרשב"ם (בב"ב ק"ג ע"א) יש ליישב בפשיטות דה"ק: בשלמא בפאה ע"כ כן הוא דלא משכח"ל פאה בלא קרקע כ"ש, ד"פאת שוך" כתיב. ולאפוקי אתא מי שקנה פירות תלושין שקצרו משדה הפקר, דבשעת קצירה מהקרקע לא נתחייבו, שבעל הקרקע הפקירו והפקר פטור ממעשרות ומפאה. אלא דמ"מ גבי וידוי לא הו"ל למיתני במתני' (לדעת הרשב"ם שם) דקרקע כ"ש חייבת בוידוי, דלאו בקרקע תליא. ונהי דבפירות הפקר לא משכח"ל וידוי מעשר, דפטורין ממעשר – מ"מ ל"ש למיתני ולמיתלי חיובא דוידוי בהקרקע כמו דשייך למיתלי חיובא דפאה בהקרקע (ע"ש ותבין, ודו"ק). דאילו תנא קרקע כ"ש חייבת במעשר, הוי א"ש דומיא דפאה אבל וידוי פטור, דכל החייב במעשר חייב בוידוי, דאינו תלוי בקרקע. ודו"ק. ולשון הר"ב בפרק זה (ג משנה ז) שכתב דאידי דתנא גבי פאה ובכורים ופרחבול "קרקע" תנא נמי גבי אינך, פשיטא דלק"מ. דודאי חיובא דפאה בקרקע דוקא אבל בלא קרקע לא משכ"ל, וחיובה דפאה תלוי בקרקע, לאפוקי אם בשעת קצירה הקרקע היתה פטורה וכנ"ל, ודו"ק. ועי' בירושלמי (פרק ה' דה"ה), מבואר להדיא דאם מוכר לו קמתו לקצור ושייר שדה, היינו גוף הקרקע לעצמו – יש חיוב בפאה ולקט ושכחה, ושניהם אטורים בה אם הם עניים כדין עני האסור בשלו, והיינו משום דאצל בעל הקרקע אני קורא "שוך" ואצל בעל הקמה אני קורא "קצירך", עכ"ד יעו"ש. ו"שוך" כתיב בפאה "לת"פ (ולא תקצור פאת) שוך", ו"קצירך" גבי לקט "ולקט קצירך לא תלקט" – וש"מ דכי הדדי נינהו והכתוב בזה כאילו כתיב בזה, וממילא ש"מ דאין לדחות דהתם רק בלקט ושכחה הדין כן, אבל בפאה אין חיוב רק בקוצר שיש לו גוף הקרקע – דליתא, וכנ"ל (אות ה') בשם הר"ש שיריליאו דקונה קמה עכ"פ "קצירך" קרינן ביה – ודבריו אמת ומבוארים כך להדיא בירושלמי וכו'.

ו. רדב"ז פ"ב הי"ח

"וקי"ל כר' מאיר בקנסותיו"

עי' תוס' (ביצה כו ע"א ד"ה אלא), ובכל המקומות שנימנו שם עה"ג, ועי' הגהתי לעיל (פ"ב ממלוה ולוה אות ה), ולפי"ד הרדב"ז ז"ל כאן סותר רבנו משם לכאן, ודו"ק. ועי' בשו"ח (כללים מע' ה אות ז) בשם יד המלך שתמזה בזה, וכן בפאת השדה (מע' ה' אות כו קרוב לסופו בד"ה ואם בקנסותיו). ועי' מנ"ח (מצוה רכב-רכג אות ג)¹⁰, מזה שהקשה בעין זה על השנות אליהו. ובלשונות הרמב"ם (סי' אלף תקצ – רכו) שנרמזה כאן כתב בסו"ד שם כהכ"מ כאן, עי"ש.

ז. כסף משנה פ"ג הט"ז

"והטעם דבשעת"

עמ"ש בזה בס"ד עה"ג בירושלמי שלי (פאה פ"ג דף יג) ותבין דקדוק לשון מרן ז"ל כאן וגם מה שיש לדקדק בדין זה וישובו על נכון. וגם שם כתבתי פי' דברי הרדב"ז כאן (בסוף ר"ה חורו) וגם מש"כ (בה"ז) הרדב"ז כאן דלא נמצא כן בירושלמי שלפנינו במפריש מאמצעו על ראשון ועל אחרון, לענ"ד דגי' רבנו בירושלמי "מן האמצעיים על הראשון", ביו"ד בן שי"ן לנו"ן, וכמו בפ"ב סוף ה"ג (בירושלמי פאה), ודו"ק.

ח. פ"ד ה"ה

"ארבעה קבין תבואה"

עי' ב"מ (קה ע"ב) דמבע"ל אם במפולת יד או במפולת שורים. ועי' רש"ל (שם) מ"ש, ולדבריו פסק רבנו לחומרא. אכן עי' מהרש"א שם. ועמש"ש בגמרא שלי עה"ג אצל דברי רש"ל שם, ותבין. ועי' חולין (קלד) ומש"ש עה"ג, ודו"ק היטב.

ט. כסף משנה פ"ד הכ"ה

"בפרק ראשית הגז"

עי' מנ"ח (מצוה רב-רכג אות ג) (צ"ל: מצוה רכא אות ב), תמה על הכ"מ, שהרי בתוספתא זו (שמובאה לעיל בסמוך) מבואר גם דין זה להדיא, עי"ש.

י. רדב"ז פ"ה ה"ד

"עה"מ והוא שזכר"

שלא זכר כו', אבל אם זכר את העליין כו', כצ"ל.

יא. פ"ה ה"ה

"בתוך שדהו ושכח הרי זו שכחה"

עי' רדב"ז כאן דס"ל דאיפשיטא לזה בסוטה (מה ע"א), ודו"ק (ועי"ש בזה בס"ד בפ"ט מרוצח ה"ח עה"ג, ובגמרא שלי סוטה שם, ותבין. ועי' גם בפ"ב משאה"ט הלכה ד). ונראה דמפרש דברי הרמב"ם ז"ל שפזר הרוח העומרים של שדהו באופן שהונחו זעג"ז, ודו"ק. וכן מוכח מהלכה הקודמת, ודו"ק היטב. ועי' רש"ש (בסוטה שם), הניח בצ"ע למה לא כתב רבנו דין צף (ר"ל ע"ג אינו מינו) לגבי שכחה, ודו"ק.

יב. פ"ה הכ"ב

"כמה סאיך"

עי' בסמוך הכ"ד ומש"ש עה"ג.

יג. ראב"ד פ"ה הכ"ד

"זה מחזור", צ"ל: אין זה מחזור.

יד. פ"ה הכ"ד "שכח כל האילן"

והא דתנן (בפ"ז דפאה מ"ו) "סאה תבואה עקורה וסאה שאינה עקורה וכן באילן כו' אין מצטרפין" – אלמא דסאה וסאה שע"ק (שאינה עקורה) דהיינו סאתיים אינן שכחה גם באילן – ס"ל לרבנו דלגבי אילן הדיוק הוא רק הא: סאה וסאה עקורין מצטרפין, והיינו ציבור זיתים תלושין שיש בו סאתיים אינו שכחה, כמו עומר שיש ב"ס, אבל זיתים מחוברין באילן כל הזית נחשב כפרי א' וכשבולת א', ודו"ק. ובתפא"י (במשניות בפ"ז, הילכתא גבירתא מ"ב) ראיתי שכמדומה הרגיש בקושיא זו, וכתב דהא דאילן אפי' יש בו כמה סאין אינו שכחה, היינו בשכח גוף האילן, כגון שהו"ל ה' אילנות ושכח והיה סבור שאין לו רק ד'; אבל אם זכור האילן רק ששכח פירותיו וכגון שכסבור שכבר תלשן, אז ביש סאתיים אינו שכחה עב"ד, עי"ש. ונראה דס"ל לדמות לענין שבת, עי' לקמן (פ"ב משגות ה"ב-ה"ג), שאם ההעלם הוא בשבת אינו חייב רק א' אפי' עשה כמה מלאכות, ואם ההעלם הוא במלאכות, שיודע שהיום שבת אלא ששגג במלאכות – חייב עכאו"א. וה"נ במה תליא קמה היה השכחה ההעלם. ונלענ"ד אינו כן דל"ד הנושאים זל"ז. ואפי' שכח הפירות כל שעדיין מחוברין באילן – אפי' זוכרהו רק סבור שכבר מסקו ובצרו – הוא שכחה, אפי' יש בו כמה סאין דבחר גוף האילן אזלינן, ודו"ק.

טו. פ"ו הי"ז

"אין פורעין ממנו מלוה"

עי' רדב"ז. והנה האבי העז' והר"ש (במרדכי, הובא ב"י יו"ד סו"ס רג) הבינו הא דאין פורעין ממנו מלוה דלא משתעבד לבע"ח של העני, עי"ש וצ"ע, ודו"ק.

טז. משנה למלך פ"ו ה"ז

"וזה סותר מה שכתבנו משמם"

עמש"ש בס"ד בספ"ג שלי דלק"מ. ועי' גהש"ס (שם) וגליקן רש"א. ועי' נוב"ת (חיריד סי' רא), חידוש דלפטור מטבל ולהתיר באכילה סגי בחטה א', אבל לצאת יד"ח נתינה לכהן צריך כדי נתינה, והוא כעין מ"ש המל"מ. אלא דלמל"מ דוקא אם נודמן לו סך של תרומה כו'. ול' הנו"ב אין יוצא ידי נתינה בכל הפרשה וב' מצות הן עי"ש. וסברת הנו"ב הוא מ"ש המל"מ כאן בסמוך משם תוס' רי"ד (קידושין נוז), והנו"ב לא הזכירם. ועי' גהש"ס (בירושלמי רפ"ג דביכורים ד"ה א' מששים).

יז. משנה למלך פ"ח ה"א

"בכל לשון נכללו הלילות"

ר"ל: לשון בני אדם, דבתרי' אזלינן בנדרים. אבל בלשון תורה אדרבא אין לילות בכלל ימים. עי' סוכה (מג ע"א), ועי' פסחים (ד סוע"ב), ודו"ק. וכ"ה מבואר להדיא בשו"ת הרשב"א שזכינו לאורו זה מקרוב (בח"ז סי' נא), עי"ש. ועי' שד"ח (כללים מע' הי"ד כלל מג). ועי' ספ"ז שלי פסחים שם ובשלהי נדה, ודו"ק. ועי' ירושלמי שלהי

פאה ובשקלים (פ"ה ה"ד דף כא), וברכ"י (באוי"ח סי' רלה, ווי"ד סי' רמז) בשם האר"י לענין נתינת צדקה כלילה שהוא זמן שליטת השדים, וצ"ע, ודו"ק.

הלכות תרומות

א. פ"א ה"ב

"וחיובם מדבריהם"

עכ"מ. ועי' פ"מ (בירושלמי דמאי פ"ו ה"ז דף כ"ה ר"ה ישראל).

ב. פ"ב ה"ד

"וליתנה לכהן שנאמר"

עי' בכורות (לד) ושבת (כה). ועי' מ"ש עה"ג בגמ' שלי (ע"ז נו) עה"ג בזה.

ג. כס"מ פ"ג ה"ד

"דלב ב"ד מתנה"

כמבואר באמת בירושלמי דמאי (פ"ה ה"ב דף יז ע"ב דפוס זיטומיר), ועי"ש בגהש"ס.

ד. ראב"ד תרומות פ"ג ה"ז

"מן התורה", נראה דצ"ל: מן התימה.

ה. רדב"ז פ"ג ה"ז

"ובדעתו להוציא שתי סאיך"

עי' בגליון ירושלמי שלי מ"ש בזה, ועי' לקמן (פ"א ממעשרות הט"ו).

ו. רדב"ז פ"ג ה"ט

"הוי כנדר דאי בעי מתשיל".

נשאלתי מח"א (מחכם אחד) שזה סותר לכאורה הא דבנדריים (יב) דתרומה ל"ה דבר הנדרור ואין מתפסיק בה. והשבתי דודאי להתפסיק בה דבר אחר שאינו תרומה רק לאסור עליו בשר כתרומת אהרן וכחלתו, לא; אבל כאן, מה שבכרי ה"ז תרומה כמו בכרי, הא שפיר מהני מדין התפסה ויד אפילו לא הזכיר שם תרומה על השני, וכמו בנזיר עובר לפניו ואמר הריני כזה, עי' ריש נזיר. כונת הרדב"ז ז"ל ליישב קושיית המאה"פ (בירושלמי שם) על גירסת "כזה", דמאי קמ"ל פשיטא שזה סיום מקום ממש. ולכן השיג על הכ"מ כאן שגריס "כזה", והכריח לגרוס "כזה", עי"ש. ולדברי הרדב"ז ז"ל מתורץ דקמ"ל דמהני אעפ"י שלא הזכיר שם תרומה כלל, ודו"ק.

ז. רדב"ז פ"ג ה"ד

"משום דגרם לישראל שעבר".

זה כפירש"י שם. אבל רבנו לא כ"כ בפיה"מ בתרומות וכן כאן. ועמ"ש עה"ג בגמרא שלי (ביצה י"ג) בזה בס"ד.

ה. פ"ג הי"ט "על התחתון"

בירוש' שלפנינו (בפ"ב דתרומות דף ו ע"ב) מסיים בזה ז"ל: "הדא דתימא בשאין שם חלל, אבל אם יש שם חלל תורמין ומעשרין מזע"ז, עב"ל. ועי' בפ"מ שם ואין לו מובן. ובגליון ירושלמי שלי כתבתי דה"פ: בד"א – כשאין המין עליו בתוך חלל הקופה; אבל אם יש שם – פי': במקום שמונח המין העליון – חלל – פי' חלל הקופה – תורמין; ואע"ג דהסל מצרפן, כמו לחלה (עי' פ"ב מ"ד דחלה, ובטור שו"ע י"ד סי' שכה ובט"ז שם סק"ב), ודו"ק, וה"ה דהוי כמוקף, ודו"ק. וצ"ע שלא הביא זה רבנו ז"ל, ואולי ל"ג ליה. שוב ראיתי דפי' הפ"מ א"ש. וכ"פ בתוספתא בעל מנחת בכורים, דאם יש חלל – כלומר: אם אין המין האחר שבאמצע ממלא כל רוחב חלל הקופה באופן שיש חלל שמין העליון והתחתון רואים זא"ז – מצטרפין. ובתוספתא שם ליתא להא, ונראה דגם בירוש' ל"ג ליה הרמב"ם ז"ל. ועי' היטב מ"ש בגליון ירושלמי שלי שם כי כאן קצרתני, ודו"ק.

ט. פ"ג הכ"ג

"בכורים תחילה לכל"

והם פטורים מתרומות ומעשרות. עי' ירוש' (פאה פ"א ה"ה דף ו ע"ב-ז) ובמא"פ (שם ו ע"ב ד"ה הפריש). ועי' בירו' (פ"ג דבכורים סוף ה"ה), מבואר כן ז"ל: "תני פטורה מן הודאי ומן הדמאי". ועי' בתוספתא (רפ"א דבכורים)¹¹. ועי' בפי' מהר"י בן מלכיצדק שנדפס להשלמת פי' הר"ש (בסוף בכורים בפ"ג).

י. פ"ד הי"א

"אין תרומתן תרומה"

נלע"ד דאם תרם הגולן מפירות של עצמו על פירות שגזל אפילו לא נתייאשו מ"מ הוי תרומה, לפי מה שפסק רבנו לעיל בהלכה ב' דתורם משלו עש"ח (על של חבירו) א"צ דעתו. וא"ל דהכא כיון שלא נתייאשו הוי כאומרין בהדיא שלא יתרום. דמה ענין ז"ז, הם לא נתייאשו מהפירות ומרדפין אחריהן, ומ"מ במה שתרם זה הגולן ליכא חובה רק זכות והוי תרומה, וכשהחזיר הפירות לבעלים מותרים משום טבל. וגם הגולן אם אבל מהן, נהי דבאיסור גזל אבל מאיסור טבל נפטרו, כן נלע"ד. ועמ"ש עה"ג בירושלמי שלי (ריש בכורים פ"א ה"ב דף ג ע"א בזה).

יא. משנה למלך פ"ד הי"ב

"בעת"ה", ר"ת בעל תה"ד.

יב. פ"ה ה"ח

"הוא כמזיד"

עמל"מ (פט"ו מהמ"א) דכ"ה ומה שציינתי שם בס"ד עה"ג.

יג. פ"ה ה"טו

"הוא כצומח בשאינו נקוב"

ר"ל: ופטור הכל, גם התוספות שגדל אחר שניקב. ועי' בירוש' שלי (פ"ה דמעשרות סוף ה"ב דף ז' ע"א בדפוס זיטמיר), כתבתי טעם נכון בס"ד לחלק בין עציץ שא"צ לגדל שלישי ביד עכו"ם (רלעיל פ"א ה"ב) דתמיהת התוספות שגדל אח"כ ביד ישראל חייב, עי"ש, ודו"ק, כי כאן אפס מקום להאריך.

יד. מל"מ פ"ה הי"ז

"על הדמאי לא חששו לתרומה עצמה"

לענ"ד אין ראייה זו מכרעת. דבשלמא בתורם מדמאי על דמאי שפיר דהוי ס"ס. חודא, שמא שניהם אינם מתוקנים. ואת"ל בזה שהפריש עליו מתוקן, דילמא גם זה שהפרישו על חברו מתוקן. וכמו שביארתי בס"ד בירושלמי שלי (סופ"ה דדמאי עה"ג), ומבואר כן בירוש' (שם), דבתורם מדמאי על דמאי ל"א דהתרומ"ע לא תיאכל עד שיוציא עליה תרומ"ע ממק"א, עי"ש, ודו"ק, משא"כ בתורם מדמאי על טבל דרבנן ליכא ס"ס. ודו"ק היטב. ועי' בגליון שלי בירושלמי שם כתבתי עוד בזה בס"ד.

טו. מל"מ תרומות פ"ה הי"ז

"ויש לתרץ בדוחק"

ועי' מה שתירץ בזה בתפא"י (בחידושים סופ"ה דדמאי), ששם הקשה בתוס' רעק"א קושיא זו מנפשיה ולא זכר דברי הגאון מל"מ כאן, עי"ש.

טז. כסף משנה תרומות פ"ה הכ"ד

"דהלכתא היא"

ועי' הגהות מ"ח (מים חיים) והפר"ח (בגטין לא ע"ב בש"ס דפוס ווילנא) מ"ש בזה. ועי"ש גם בשם בה"ז (ברכת הזבח), וצ"ע.

יז. פ"ו ה"ג

"תאכל בתרומה וחזה"

ר"ל דתרומה דאו' דומיא דחזו"ש (חזה ושוק), וא"כ מיירי דוקא בהשיאה אביה. וצ"ע שהשמיט דין נשאת ע"י אמה דאוכלת בתרומה דרבנן, עי' יבמות (ק"ג). ועי' תי"ט (פ"ה דגיטין) עמד בזה.

יח. פ"ו ה"ד

"אפילו השיאה אביה"

זה אין מבואר (עי' ביבמות ק"ג) בש"ס. וצ"ע מנ"ל לרבנו ד"ז דאפי' השיאה אביה,

דהא משיאין ד"ת אינה אוכלת. ועי' מנ"ח (מצוה רפ, דף פט) עמך בזה.

יט. רדב"ז תרומות פ"ו ה"ו

"ואע"ג דלא לקי"

ר"ל: לא כן אם לקה כבר, אלא אפי' אם עדיין לא לקה, כיון שחייב ללקות כי היה מזיד והתחייב – לא ישלם אלא ילקה. אבל אין ר"ל להעמיס בדעת רבנו שאפי' היה מזיד בלא התראה, דז"א, ודו"ק, דחייבי מלקיות כשלא התרו בהן ופטורין ממלקות, משלמין (עי' ר"פ אלו נערוה).

וביתר דבריו כאן העירני ח"א (חכם אחד) דהם תמוהים מאד מה דמקשה מהא דפט"ז מסנהדרין, דשם לחובל בחברו הרי בפירוש ריבתה תורה לתשלומין, אבל בעלמא לריו"ח (עי' בסוגיא דאלו נערוה) מלקא לקי ולא משלם. ומה שתירץ דבלאו גרידא מודה רבנו דמשלם ולא לקי, ליתא. עי' פ"א מנערה בתולה (הי"א) מבואר איפכא, וצע"ג. ולחומר הנושא צ"ל דס"ל בודאי משמעות המשנה (דפ"א דמכות) "כל המשלם אינו לוקה" הוא דבכל מקום מלקות וממון ממונא משלם ולא לקי, וכדעולא בפ' אלו נערוה – וס"ל דגם רבנו הרמב"ם הכי ס"ל, ומ"ש בפ"א מנערה (הי"א) היינו דוקא התם משום "נערה" "הנערה" דרבי קרא, עי' שם (כט ע"ב) ובתוד"ה אלמא (לב ע"א) – היינו להיכא דלא התרו ביה. אבל בהתרו בו לוקה ואינו משלם משום דלא קרינן בה ולו תהיה לאשה, אבל בעלמא משלם ואינו לוקה. ולא ס"ל כהכ"מ כאן. ומה שכתב בפ"ג מה' גנבה ה"א – עי"ש שכתב רבנו דז"ל: "כבר ביארנו בה' נערה שכל העושה עברה ש"ב עוון מב"ד ותשלומין, אינו משלם, אעפ"י שהיה שוגג. והעושה עבירה שנתחייב בה מלקות ותשלומין, לוקה ואינו משלם" כו' – היינו דוקא אם יש גם כרת או מיתה בידי שמים, ודוחק. ועי' ברע"ב (בפ"א דמכות משנה ב) שכתב ג"כ דמדאמרו חכמים כל המשלם אינו לוקה ש"מ דכל מקום שיש מלקות וממון משלם ואין לוקה, וכן הלכה. עכ"ד, עי"ש. והתווי"ט שם כתב דר"ל דוקא בעדים זוממין, אבל בשאר חייבי מלקות וממון לוקה ואין משלם חוץ מחובל בחברו, וכמ"ש הר"ב (בב"ק פ"ח). עכ"ד, עי"ש. ובאמת שבב"ק כתב הרב להיפך, אבל דבריו במכות שם לא יסבלו פ"י התווי"ט. דאם ר"ל בזוממין – כוונתו מה זה שכתב דכל היכא דאיכא ממון ומלקות הרי רק בזוממין כן. ואם כוונתו דלאו דוקא בגונא דהתם, דמעדיין שפלוני חייב לפלוני ר' זו – דלא רצו לחייבו רק ממון וליכא מכאשר זמם רק חיוב ממון, אלא ה"ה אם העידו על א' שהוציא ש"ר על אשתו שרצו לחייבו מלקות ומאה כסף, ומי"מ אינן לוקין ומשלמין רק משלמין מדגלי קרא בזוממין לשלם – דהא כתבו תוס' בכתובות (לב ע"ב ד"ה שלא השם) דא"נ לר"י כן אלא חייבין מלקות וממון כיון שזממו כן יעו"ש, ועי"ש (בדף לא ע"א) (צ"ל: ל ע"ב) (בד"ה רב אשי) בתי' ר"ת דמיתתה וממון לאחור פטורין הואיל ומתקיים קצת הזמה, וכתבתי שם עה"ג דצריך לחלק בין מיתה וממון למלקות וממון, וע"כ בהכ"ב ס"ל כרדב"ז כאן, ודו"ק היטב. והנה למ"ש הכ"מ והרדב"ז ז"ל (בפכ"א מעדות ה"ד) דאפי' אם רצו לחייבו רק אם

תפס איך דלא מפקינן חייבין הזוממין, ועי"ש, א"כ לפימ"ש רש"ל – והובא בש"ך (ח"מ ס' כח סק"ב), עי"ש, דכל קלב"מ אי תפס לא מפקינן מיניה, ועי' בנה"מ שם דאפי' אם כבר לקה ועיש"ה – א"כ תמיד בזוממין שהעידו על א' שנתחייב מלקות וממון אע"ג דבאמת אז רק ילקה ולא ישלם – נמצא שלא באו רק לחייבו מלקות כגון בהעידו שאכל תרומה בזדון דהכא – מ"מ כיון שאם תפס הכהן לא מפקינן מיניה – א"כ גם ממון באו לחייבו, ויתחייבו תרתי: ללקות וגם לשלם לו לפי מ"ש תוס' (כתובות לב ע"ב) הנ"ל.

וצע"ג בכל זה לברר להלכה, ואין הפנאי גורם. ועי' במנ"ח (מצוה מט) מה שקיחה בענין זה מנ"ל להרמב"ם דבחובל בחבירו, גם במחוייב מלקות מצד אחר, כגון ביו"ט, ולא רק מצד הך גופא דחבל בו ועבר על פן יוסף להכותו – ג"כ משלם ולא לקי. ואפשר מצד זה הוא, דיש לדחוק כרדב"ז וככ"מ דרבנו בספרו לא ס"ל ככפיהמ"ש, והובא בתויו"ט במכות הנ"ל, דדוקא בחובל חוממין משלם ולא לקי, אלא בכל מקום דמלקות ותשלומין משלם ולא לקי, ודו"ק.

אכן יקשה מה שכתב במנ"ח שם דממנ"פ אם תשלומין חמורין, ועי"ש שם בהפלאה כתובות דכתב דכן ס"ל לרבנו, ועי"כ צ"ל כן, דאל"כ אטו איתגורי איתגורי? אכן ז"א, רק די"ל דחסה התורה על ממון הנחבל וכמ"ש תוס' בכתובות, עי"ש ושם במנ"ח, ודו"ק. א"כ למה כתב הרדב"ז דהיכא דאיכא גם כרת או מיתה ביד"ש לוקה כדי לפוטרו מהכרת וכו' משום זה אדרבא מקילין ללקות ולא לשלם דחמור, ואם באמת מלקות חמור א"כ למה בכל מקום משלם ולא לקי הרי בודאי מי שחייב שתיים עכ"פ נידון בחמור עי' מנ"ח שם. וצ"ל דכמ"ש תוס' דמלקות חמור רק דחס רחמנא על ממון הנחבל (ולחרדב"ז להרמב"ם ממון חמור וכהפלאה), רק ביש כרת ומביד"ש (ומיתה בידי שמים) חס רחמנא עליו שלא יכרת וימות ביד"ש, ודו"ק היטב, צ"ע בכ"ז.

כ. תרומות פ"ו ה"ז

"ואם תנשא לישראל"

פשוט דל"ד משיאין אלא אפי' אירוסין פוסלין, כדתנן ביבמות (סו ע"ב ושם בסוף הדין ותחילת דף סח ע"א) דקנאה בהויה, ופירש"י: ומשעת הויה איפסלא זה, עי"ש, וכשגירשה או מת חוזרת מקריא ואינה חוזרת לחוזה ושוק. ועי' שיי"ק (שיירי קרבן) בירושלמי (יבמות פ"ג ה"ב סוד"ה מהו שתמאן ותחזור לזונות אביה) שהניח בצ"ע אם גם ארוסה חוזרת מקריא. ואיני יודע מקום לספק זה, דודאי כיון דנפסלה באירוסין חוזרת מקריא וא"ח לחו"ש וואינה חוזרת לחוזה ושוק.

כא. פ"ז ה"ג

"מפני שהוא בעשה"

עי' מ"ש בתויו"ט (פ"א דפרה מ"ג ד"ה והאוכלה חייב מיתה). ועי' מ"ש בספ"ז שלי בשבת (יד) ע"ד מהרש"א שם. ועי' תוס' (פסחים י ע"א ד"ה הלך) ומש"ש עה"ג בגמרא שלי. וכן בירוש' שלי (חלה פ"ג ה"ה דף יג ע"ב) עה"ג.

כב. כסף משנה פ"ז ה"ז**"לאו ג' ימים"**

ע"י סד"ט (סי' קצו ס"ק לה) דדוקא הוא, ע"ש, ודו"ק.

כג. פ"ז ה"ט**"כמי שטומאה יוצאה עליו מגופו"**

ע"י שאלתות (ריש פ' מצורע), וע"י תוס' (פסחים סז ע"א ד"ה מאי חומרא דזב), וע"י מ"ש בס"ד עה"ג בש"ס שלי (בגדה מ"ב עא).

כד. רדב"ז פ"ז ה"כ**"מחמת חיוב אין זה קנין האוכל שמאכיל שכל קנין האוכל מחמת חיוב מאכיל"**
ע"י בירושלמי שלי (פרק יש מותרות ה"ב דף מג ע"ב), כתבתי שזה צ"ע, ע"ש.**כה. מל"מ תרומות פ"ט ה"ז****"על כהן וצ"ע"**

י"ל (ויש ליישב) עם מ"ש הרדב"ז (הלכה ז) "ה"ה כמוכר תרומה" כו' והבן.

כו. פ"י ה"ב**"ואחד הסך דבר"**

ע"י ש"ק בירוש' (פ"ט דשבת ה"ד ד"ה מניין שהוא מחזור בעשה), וע"י במאה"פ בירושלמי (פ"ב דמע"ש ה"א ד"ה א"ר יוחנן לית כאן סך).

כז. פ"י ה"ד**"לזלו בה"**

ע"י כ"מ שצ"יין לב"מ (נה ע"ב), וע"י תויו"ט (במשנה שם), וע"י במאה"פ (פ"א דדמאי ה"ב ד"ה תמן ר"מ) ופ"ד ה"א (ד"ה תני תרומ"ע ש"ד) (של דמאי), אבל יפה כתב הגר"א ז"ל בשנו"א (פ"ב דערלה) דגם לש"ס דילן (בב"מ נו ע"א) בר"מ רב יוסף תו ל"צ לאוקמי כר"מ, ע"ש. וכונתו דכיון דגם לר"מ ע"כ לאו כללא הוא דחכמים עשו חיזוק כש"ת (כשל תורה), שהרי בפדיון מיקל, ורק בגטין בחומר אשת איש דחמב"ד (דחייבי מיתת ביד) ובאכילת תרומה דחיוב מיתה ביד"ש מחמיר – א"כ לאו משום דעשו חיזוק, וגם לרבנן י"ל דהחמירו לחייב חומש כי היכי דלא ליזלו בה. ודו"ק.

כח. פ"י ה"א**"ונזיר ששגג ושתה יין של תרומה"**

ע"י רדב"ז, וע"י מנ"ח (מצוה רפא) הניח בצ"ע. ולענ"ד י"ל עוד לבד ת"י הרדב"ז ז"ל, דשאני איסור יוה"כ מאיסור יין לנזיר, דזה איסור גופו גרם לו זה איסור ד"א מצד יוה"כ גרם לו. וכה"ג בפסחים (מח ע"א) גבי "ממשקה ישראל מן המותר לישראל" אמרינן דלא יביא נסכים מן הטבל דאיסור גופו גרם לו, משא"כ מן המוקצה יביא דאיסור ד"א (כלומר של שבת דזמן גורם ואינו מגופו) גרם לו, ע"ש. ודפרי"ך אביי לרבה

(שם) ואי אמרת מוקצה מה"ת י"ל איסור גופו כו' י"ל דאביי גופיה אועוד סמך, ודו"ק שם. ועי' (עירובין עח ע"ב) ובב"י (א"ח ש"ע) ובשו"ע (שם סט"ו). והנה אין הענינים דומים לגמרי, ושם נמי מחלק בין איסור שבת גורם ובין איסור דא"ג (דבר אחר גורם). והכי פסק הרא"ש שם כריו"ח. ורבנו דפסק שם כרבה היינו משום דאילו שבות בעלמא, עי"ש, ודו"ק ואבמ"ל. והכא דמי להא דממשקה ישראל הנ"ל, דאיסור מוקצה קרינן ביה מן המותר לישראל משום דמצד עצמו מותר רק איסור שבת גרם. וה"נ ביו"ב מצד עצמו הוי מאכל מותר רק איסור יו"כ גורם. וכן תרומ"ח (תרומת חמץ) בפסח, עי' פסחים (לא), דלמ"ד לפי מדה משלם או לריה"ג דמותבה"נ (דמותר בהנאה) משלם קו"ח (קרן וחומש) משום דאיסור ד"א היינו זמן דפסח גורם. וכ"ת נזיר נמי זמ"ג דסתם נזירות ל"י (ל' יום) – הא בורכא, דהרי אם נזר לעולם אסור לעולם כי האיסור מגופו, ולא תלי בזמן כיו"ב ופסח דבזמן דממילא תלוי ולא משכח"ל כלל רק בזמן זה, ודו"ק. והנה נראה לתרץ גם הא דקשה טובא לטעם שכתב מרן הכ"מ דכיון שגם בחולין אסור ביין לאו שתייה הוא. דאם לחומש בעינן דוקא אכילה בהיתרא א"כ הרי גם בלא נזירות אכילה דאיסורא היא תרומה. אבל נראה דחו"ל דרשו "ואיש כ"י (כי יאכל) קדש בשגגה ויסף חמישותו" ד"קדש" מיותר, דסגי למכתב ואיש כ"י בשגגה וקאי א"קדש" דמקמי הכי כתיב שם (ויקרא כב) "וכל זר ל"י קדש". אע"כ מי שאיסורו משום קדש לבד, יצא מי שגם משום נזירות. ואע"ג דבפסחים (לו ע"א) נדחו דברי רבינא שם, עי"ש, מ"מ הכא מ"קדש" יתירא דרשי' הכי. ומיהו לא ממעטינן רק איסור גופו ולא איסור ד"א כנ"ל. עי' (מנחות ו ע"א) דממשקה ישראל לא אמעוט רק דומיא דערלה דלא הי"ל שעה"כ, וצריכי עוד תרי מיעוטי, עי"ש. וכ"ש כעין מוקצה דפסחים (מח ע"א) דאחר שבת יה"ל (והיה לו) היתר מוחלט, וה"נ קרינן ביה לגבי יו"ב ופסח "כ"י (כי יאכל) קדש" לחוד, דאיסור זמן דממילא קאתי וחלוף ואח"כ יהא היתר. וא"כ קדש לחוד הוא דהוי עליו איסור קבוע, ודו"ק היטב ותל"מ (?). וכמדומה שמקום הניחו לי בזה. וסהדי במרום שאחר כתבי כ"ז פקח השי"ת עיני וראיתי בקרית ספר כאן, וד"ל: ונזיר ששגג ושתה יין של תרומה אינו משלם חומש – נראה דטעמא דכתיב כי יאכל קדש בשגגה דמשמע דאין באכילה זו אלא איסור קדש, משא"כ בין לנזיר דאסור עליה משם אחר. דאע"ג דאמר לעיל דביוה"כ אם אבל תרומה משלם קו"ח, היינו משום דנאסר בכל האוכלין. אבל הכא האוכל (כ' בסגול) הוא שנאסר עליו, "כל אשר יצא מגפן היין", משא"כ בשאר אוכלים. עכ"ל. והנה אכתי מה יענה לתרומ"ח בפסח כנ"ל דחמץ הוא שנאסר עליו ול"ק ביה נמי קדש מאי (?) אם לא כדאמרן דצריך לחלק בין איסור זמן, ודו"ק. ושוב הראו לי גם מ"ש בפמ"ג (א"ח ס"י רב אש"א ס"ק יא במוסגר), עי"ש.

כט. מל"מ פ"י הי"ח

"נסתפקתי אם משערים כמה היתה שוה התרומה"

עי' תוס' רעק"א (פ"ז דתרומות אות מד) לפשוט ספיקו. אולם עי' רש"ש ובספ"ג שלי

(פסחים לב ע"א) לרחות פשיטותו. ועי' תפא"י (במשניות שם בחידושים). ועי' במנ"ח (מצה רפא דף צב ע"ב) מה שתמה ע"ד רבנו המ"ל כאן, עי"ש ואכמ"ל.

ל. כסף משנה פ"י הכ"ו

"והרי זה שגזל יורשו ר"י אמר"

עי' מ"ש ע"ד הכ"מ אלה מהרי"ט אלגאזי בה' בכורות לרמב"ן (דף מא ע"ב), עי"ש (כש"ס דפוס ויטאמיר). ועי' במאה"פ בירושלמי (תרומות דף כז ע"ב), ועי' ברידב"ו שם.

לא. מל"מ פי"א ה"ח

"כשנהנה בהיתר"

עי' מנ"ח (מצה רעט אות א), כתב דתליא בפלוגתא ביך רש"י (כריתות ז ע"א) ובין התוס' (מנחות סט, ויזמא פא), עי"ש.

לב. תרומות פי"א ה"י

"מותרת לזרים"

ועי' בירוש' שם (ובמ"ש שם בס"ד עה"ג בירוש' שלי) דרבנן מספק"ל דזה אפשר רק בתרו"ג אבל בתרומ"ע לכ"ע אסורין. ועי"ש בפ"מ ובמש"ש בס"ד בטעמו של חילוק זה. ורבנו השמיטו משום שהוי סד"ר, כי תרומת ירק וכן מעשרות ותרומת מעשר שלו, הכל מדרבנן כדלעיל (פ"ב ה"ו).

לג. מל"מ תרומות פי"א הט"ו

"והתנן דמעשרות"

ובהגהות מצפ"א (מצפה איתן) שם כתב באורך דזה כתבו קודם דאסקו אדעתייהו משום ברירה, עי"ש בדיבור שאח"ז, עכ"ד. ולע"ד איהו דלא דק. דמה יש חשש במעשרות משום דאין ברירה איזה ישאר, סו"ס הרי נתן ללוי ולעני תמורתו. ואנן לא קי"ל כר"מ דמעש"ר אסור לזרים. ובמעשר שני נמי הרי מתחלל המיצוי על תמורתו, ודו"ק היטב.

לד. כסף משנה פי"א הכ"א

"שלישיים"

עי' מראה הפנים (בירושלמי פ"ט ה"ב דף לד ר"ה גידולי תרומה) שהאריך להשיג על רבנו. אבל דברי רבנו נכונים לע"ד, וכדכתב המל"מ כאן (הכ"ב). ועי"ש בירושלמי בסוף ההלכה. והמאה"פ (שם) נדחק (בר"ה ער גורן ה"ב) בהא דהשיב ר"מ לרשב"א, עי"ש דאמר בהדיא דבתרומה גורן רביעי אסור היינו בשלא רבו, עי"ש. ומיהו באמת ממפרשי הסוגיא בבבלי בגדרים שהביא המאה"פ שם משמע כדבריו דבתרומה דבר שאין זרעו כלה גידולי גידולים עצמן שרו כשרבו על העיקר של גידוליק הראשונים, ודו"ק כי אין להאריך יותר. ועי' במפרשי המשניות שעם פי' מלאכת שלמה בזה. וברדב"ז כאן ג"כ משמע כהפ"מ, ודו"ק. ומ"מ צ"ע דמהכ"מ משמע דמיהא גידולי גידולי גידוליק דהיינו גורן רביעי מותר אפי' באין זרעו כלה. וכן מוכח עכ"פ מדברי

רבנו דלכל היותר נפרש שניים לגידולי גידולין. ואת"ל מהירושלמי הנ"ל אם נפרשהו אפי' בשרבו ודלא כהפ"מ, א"כ מוכח דאפי' גיד' גיד' גיד' דהיינו רביעי אסור בתרומה, ורק החמישי מותר. א"כ ממנ"פ צע"ג, ולכאורה מוכרח כהפ"מ, ודו"ק. וצ"ע בספר מרכבת המשנה כאן שציין הגהש"ס בירושלמי (שם) בסוף ההלכה (בד"ה עד גורן ה"ב), עי"ש. אך אין הספר מה"מ בידי. וק"ו (אצ"ל: ועי') בהגהות הגרי"ד שנדפסו ברמב"ם דפוס זה, בכרך ה', עי"ש ס' (ז) שבכאן, ודבריו כדברי מאה"פ, ודו"ק. ועי' בהגהות עמק המלך (גיכ בכרך הנ"ל) ע"ד רבנו דלקמן (פי" מה' נטע רבעי הט"ז) שהגיה פסקי רבנו בצע"ג לפי סוגיא דנדרים, עי"ש. ובגמרא שלי בנדרים (גו ע"ב נח ע"א) כתבתי בזה דלק"מ, עי"ש. ובאמת קושיתו של בעל הגהות עמק המלך הנ"ל, עי"ש, הנה היא לפי שיטת הראב"ד קושיא, והיא היא השגת הראב"ד, ודו"ק. עי"ש בגמ' שלי עה"ג ותבין כי אכמ"ל. ועי' לעיל (פ"ה מכלאים הכ"ד) ושם רמזתי שכאן הכל עולה יפה בס"ד, עי' בגמ' שלי שם ותבין.

לה. מל"מ (פי"ב ה"א)

"הכי גרסינן", טעות, וצ"ל: דפ' כל הפסולין (ובחים לג ע"ב ד"ה ההוא).

לו. פי"ב הי"א

"ואם נטמא"

עי' ברדב"ז שנתקשה בלשון "ואם" דמשמע שיש חילוק בו'. ולענ"ד אחר בקשת המחילה מכ"ק הרדב"ז לשון רבנו מתוקן מאד. דאפי' למה דס"ל לרבנו דלא ררב יוסף, עי' כ"מ כאן, מ"מ ודאי דלא לכתחילה מותר. דהא שם (בדף לג ע"ב) מבואר בברייתא דתרומת זוע"נ (זיתים וענבים) אין להן היתר אכילה, ומשום דא"א לכתחילה לסוחטן פ"פ (פחות פחות) מכביצה דאתי בהו לידי תקלה. וזה שכתב רבנו ברישא "סוחטן" – לכתחילה, ואם היו תרומה וסוחטן – היינו דיעבד, וצ"ל "וסוחטן" בלא ו' בין ס' לח', ודו"ק וזה ברור. ועמ"ש בארוכה בזה בגליון ירושלמי שלי (סוף פ"ט דתרומות) בזה. ושוב ראיתי כי הצ"ח ז"ל בפסחים (לד עב ד"ה ורבנו הגדול) כתב כמ"ש, עי"ש בקיצור והנאני.

לו. כסף משנה פי"ב הי"א

"שני עושה שלישי בחולין"

תמה בצל"ח (בפסחים שם) בזה, דהא קמ"ל כל הפוסל את התרומה מטמא משקין להיות תחילה. ועמ"ש שם באורך לבאר דברי הרמב"ם והכ"מ כאן.

לח. פי"ג ה"ד

"ואינו מדמע אפי" שהכל אסורים"

לכאורה ר"ל דאינו מדמע כלל אפי' לפי חשבון. וזה תימה, דכיון דלא נתבטל בתערובות הראשון, למה לא יאסור בתער' ב' כפי חשבון. ודוחק לפרש דר"ל ואינו מדמע לפי כולו אלא לפי חשבון אעפ"י שהכל אסור לזרים והוא לח בלח, ועיקר

החידוש הוא דאע"ג דבלח אמרנו דאם רוב תרומה תרומה ומדמע לפי כולן, מ"מ באם רוב חולין אינו כן, ודו"ק. ואולי ר"ל דגם החולין שבדימוע א' מצטרפין לחולין שבתערוב' ב' ואם בין הכל יש ק"א שפיר דמי, משא"כ ביבש ביבש, וכדמוכח בהלכה הקודמת סאה שנפלה למאה כו' לפי חשבון, והא יש בעצמה ק' נגד התרומה. ועי' בר"ש (במשנה וא"ו), כתב באמת כן דהחולין מצטרפין. ועי' בתוס' רעק"א ז"ל (במשנה ז). ומיהו הרמב"ם ז"ל לא ס"ל כן בפיה"מ שם, עי"ש וכדמוכח כאן ג"כ. ועי' בירושלמי (פ"ה) (ה"ד ריו"ח תני ואינה מדמעת כל עיקר), ועי' מאה"פ (שם). ועי' בשנות אליהו (כפי' הירושלמי שם), ודו"ק, אבל כאן בלח מצטרף, ודו"ק. ועי' מ"ש עוד בזה בגליון ירושלמי שלי (סוף ה"ג ובה"ד) וביד שלי (סי' צב אצל הט"ז שם ס"ק כד), עי"ש, ודו"ק. ומיהו כ"ז דוחק בלשון רבנו ז"ל. ומצאתי בתוס' אנשי שם (במשניות חדשות שעם פי' מלאכת שלמה שנדפסו זה מקרוב) שעמד בזה והניח בצע"ג, עי"ש.

לט. פי"ג ה"ה

"ועוד של תרומה סאה"

עי' כ"מ ורדב"ז. וצ"ע למה בפ"ב דמקואות ה"ז לא פירש כן עד רובו, עי"ש, ודו"ק. וכבר הרגיש בזה במאה"פ בירוש' (כאן דף כ ע"ב ד"ה עד שתרבה). ובאמת בלשון "עד שתרבה תרומה" ששנו כאן יש לפרש כפי' רבנו, משא"כ לשון "נטל סאה ונתן סאה עד רובו" משמע עד רובו של מקוה. ואילו אמרו גם שם "עד שירבו השאובין" היינו מפרשים כדהכא, ודו"ק. אבל הכא גופא קשיא וטעמא בעי למה הקילו בתרומה ולא הקילו בשאובין. ויותר מסתבר להקל בשאובין, וצ"ע.

מ. כסף משנה פט"ו ה"ב

"לפסוק כר"ל"

עי' פלתי (סי' קי ס"ק כד).

מא. תרומות פט"ו ה"י

"במי תרומה הרי אלו אסורין"

היינו אפילו שלימי חולין, דכיון שהמים הם מי תרומה, כלומר שבלעו כבר מקודם כיבוש זה טעם תרומה, בולעין עכשיו זיתי חולין אפי' שלימין. משא"כ שלימי חולין אפי' עם פצועי תרומה, דבולעין תחילה שלימי החולין את המים וכן הפצועין בולעין מקודם שפולטין ושוב אין השלימין חוזרין ובוֹלעין, עי' מ"ש עה"ג בירושלמי שלי בזה ותבין. ועי' בפ"י מלאכת שלמה, ודו"ק. אבל שאר המפרשים לא פירשו כן.

מב. רדב"ז פט"ו הכ"א

"ואין משלמין עליה לא קרן ולא חומש"

אין ר"ל אם אבל בשוגג תרומ"ע של דמאי א"מ קו"ח (אין משלמין קרן וחומשו), דאיפכא תנן בב"מ (נה ע"ב), ועי' לעיל (פ"י ה"ד), רק ר"ל במזיד לא לקי וגם קו"ח אין משלם. חומש לא, דבמזיד ליכא חומש אפי' בודאי, וקרן נמי לא, אם נתן לו משל

עצמו מדמאי שבידו ושוב אכלו אומר לו אייתי ראייה דבדין היתה שלך ולא שלי, ואפי' אם אכל תרומ'ע ש"ד (של דמאי) שביד כהן מישראל אחר – מ"מ נ"מ לענין שא"צ לשלם דוקא חולין מתוקנים וממין שאכל, עי' לעיל (פ"י הי"ח), ודו"ק.

מג. פט"ו הכ"ב

"כל האוכל תרומה מברך ברכת אותו מאכל"
עי' תוספתא (פ"ט דברכות) ובירושלמי שם.

מד. פט"ו הכ"ב

"לאכול בתרומה"

עי' פ"א מברכות הי"א בכ"מ ומש"ש עה"ג. ועי' פ"ח מחומ"צ ה"ז. ועפ"א מבכורים הט"ו.

מה. רדב"ז פט"ו הכ"ב

"ואין אכילת תרומה מ"ע"

ועי' לקמן (כפ"א מ"ה בכורים ה"ב) ומש"ש עה"ג, וצ"ע. ור"ל דכונתו כאן כיון ד"ואכלו אותם אשר כופר בהם" לא קאי באמת רק אקק"ד (אקדשי קדשים), דיש כפרה באכילת הכהנים, עי' סהמ"צ (מ"ע פט) – ורק מכח הספרי והש"ס (פסחים עב) הנ"ל הוי בכלל המצוה – ס"ל לרדב"ז ז"ל דהוי רק כמצות שחיטה, דמברכין אקב"ו על השחיטה – אע"ג דאי בעי לא שחיט ולא אכיל בישראל, מ"מ כשרוצה לאכול מברך על השחיטה משום דאסור לאכול בלי שחיטה – ה"נ מברך על אכילת תרומה אע"ג דאי בעי לא אכיל, רק משום דאסורה לזרים, ודו"ק.

הלכות מעשר

א. פ"א ה"ד

"אין מוציאין המעשר מיד הכהנים"

כן מבואר בירושלמי במעשרות (צ"ל מעשר שני) (פ"ה ה"ג דף כב ע"ב בדפוס זיטאמר). ועי' בגהש"ס (שם).

ב. פ"א הי"א

"אפילו השרישו בקרקע"

ר"ל: וכ"ש כשהשרישו רק על הנסרים או אבנים של העלייה שאין עליהם טיט דאין דרך זריעה בכך, ודו"ק. ועי' בירוש' שלי (ריש פ"ה דמעשרות הי"א) אצל דברי מאה"פ (שם ד"ה בצלים) מ"ש בזה עה"ג, ודו"ק.

ג. ראב"ד פ"א הט"ו

"שהמעט במעשר מעשרותיו"

בגליון ירושלמי שלי שם כתבתי דהרמב"ם מודה לזה. ומיהו היינו במתכוין

למעט, לא בדעתו להפריש עוד, עי"ש ודו"ק. ועי' רדב"ז לעיל (בפ"ג מתרומות ה"ז), ודו"ק.

ד. פ"ב ה"ח

"עד שלא באו לעונת המעשר"

עי' רדב"ז וכ"מ, ועי' מל"מ. ועי' גהש"ס בירוש' דפאה (פ"ד הי"ד דף טז ע"א ד"ה בחלה למירוח) ובמהרי"ט אלגאזי שציין שם, והוא בה' חלה (דף מב ע"א ד"ה וגראה) (דף ל ע"ב בדפוס ווילנא).

ה. כסף משנה פ"ג ה"א

"פירות פטורים הם"

עי' מל"מ כאן. ועיין ספ"ג שלי (שבת יא ע"ב) בהא ד"וכן לגת למעשר" מוכח לכאורה כראב"ד, עי"ש ודו"ק.

ו. רדב"ז מעשר פ"ג ה"ו

"מירוח הבית מחייב"

ר"ל מדרבנן מיהא, ודו"ק. דאילו מה"ת אין ראיית פני הבית ולא מירוח קובע רק בגמר מלאכה. וכיון דבעינן שיראה פה"ב לאחר מירוח דוקא ואז הוא שיקבע מה"ת כשנכנס דרך שער דוקא, א"כ אפי' מרחו אח"כ הלא לא נכנס דרך השער כשהוא ממורה, עי' לקמן רפ"ד מבואר זה, אע"כ מדרבנן, ודו"ק. ועי' במג"ח (מצוה שצה), הניח זה בצ"ע מה שסיים רבנו "שהרי אינו מתחיל לגמור הכל", דהא אפי' גמר הכל פטור וכנ"ל. אבל למ"ש לק"מ, דמ"מ מדרבנן מיחייב אז ואינו אוכל אפי' בהמה וארעי.

ז. פ"ג הי"ט

"ואם אכל מכל מכת מרדות"

עי' מל"מ כאן, ועי' מ"ש לקמן עה"ג (בפ"ד בה"ב), ועי' בירושלמי (סופ"א דתרומות), ועי' במהרי"ט אלגאזי (ד"ה חלה בדפוס זיטאמיר דף לד ע"א קרוב לסוף הדיבור קודם ד"ה ואולם י"ל) (סי' ב'), ועי' בגהש"ס שם בירוש' (סופ"א דתרומות), ודו"ק.

ח. פ"ג הכ"ג

"בצד הערימה החייבת"

הא בצד הפטורה לא. ועי' ירושלמי ועמ"ש עה"ג (בתענית ה ע"א) בזה, ודו"ק.

ט. פ"ג הכ"ה

"המקדיש פירות תלושין ופדאן"

עי' רדב"ז וכ"מ ומל"מ. ועי' מ"ש עה"ג לעיל (פ"ב דין ח), עי' בכל המקומות שציניתי שם ותבין דברי רבנו.

י. פ"ד ה"ב

שאינן לוקין מן התורה

ע"י כ"מ, וכ"ה דעת המל"מ לעיל (פ"ג הי"ט). נלע"ד דס"ל לרבנו דדוקא מקח וחצר ושבתי אינן קובעין מדה"ת אבל אור ומלח ותרומה (ע"י לעיל פרק ג ה"ג) קובעין מדה"ת, דסברא הוא דגמר מלאכה הוא. דאם כובש או שולק או מולח ומבשל וכן אם תורם הרי מגלה אדעתיה דהיינו גמר מלאכתו ובוזה הוא רוצה, ודו"ק. ומ"ש "שאינן לוקין מדה"ת" היינו משום דלא כתיב בהדיא בקרא רק "בערתי הקדש מן הבית" ואין לך מפורש בתורה רק בית שקובע, אבל אלו הג' לא עדיפי מכל מה דאתי מריבויא דקרא ואינו מפורש דאין לוקה עליו לשיטת רבנו. ע"י פ"ג מהמ"א (הלכה ו) ובכמה דוכתי. ולכן כתב "יראה לי" ואינו לומד אלו הג' שאינן מפורשין מאלו שאמר ריו"ח במפורש שאינן ד"ת כמ"ש הכ"מ. ולכן פסק לחומרא בבעיא בירוש' לענין התורם כו' בסמוך (בפרק ה' הי"ט), ע"י מש"ש עה"ג, וכן (שם בה"ד) בביאורו דמעושן – משום דכל הני אור ותורם וכבישה ומליחה מדה"ת קובעין וספקן להחמיר, ודו"ק. ועפ"י יש ליישב דברי רש"י ז"ל (בביצה יג ע"א) דכתב שם (בר"ה שמו טובלו) דחייב עליו מיתה כדין טבל. ותמה במהריט"א שציינתיו לעיל (בפ"ג הי"ט), ע"י ש. ולפי מ"ש אמת דאין לוקין על טבלו ד"ת, כמבואר בסופ"א דתרומות וכמבואר כאן דאין לוקין על מה שלא נכתב בתורה בפירוש, אבל חיוב מיתה בידי שמים אה"נ דאיכא, דמה"ת הוא, ודו"ק היטב.

יא. פ"ה הי"ד**"אבל המעשן את הפירות עד שהכשירן ה"ז ספק"**

ע"י ב"י בשם מהר"י קורקוס. וע"י מל"מ כתב מקורו מירושלמי בנדרים. וכ"כ במאה"פ בירושלמי במעשרות (ד"ה הכובש), ע"י ש. ואולם כבר הוכחתי בגליון יו"ד שלי (סי' קיג) דע"כ הכ"מ ז"ל (בפ"ז מהמ"א דין ז) – ע"י ש. שלא הזכיר בעיא כלל לענין בישולי עכו"ם רק כתב דהכי איתא בירוש' כו' דמעושן אין בו משום בישו"ע (בישולי עכו"ם) – נראה דג"י אחרת היתה לו בירוש' שם. וגם כאן צ"ע כמו שהעליתי ביר"ד שם לענין חמי טבריא. ונראה דכאן לא גרע מהכובש דקובע למעשר, אלמא דלא בעינן תולדות האור. ואיך שיהיה צע"ג למה פסק בעיא זו לחומרא דרבנן ועמ"ש עה"ג לקמן פרק זה (הי"ט), ודו"ק והנכון מ"ש לעיל עה"ג (בפ"ד ה"ב) עמ"ש, ודו"ק.

יב. פ"ה הט"ז**"ואין צריך לומר אם בישל היין"**

ע"י פיה"מ להרמב"ם (פ"ד מ"ד דמעשרות). וע"י תפא"י שם ובספ"ג (שבת שלי יא ע"ב).

יג. פ"ה הי"ט**"נקבעו למעשר"**

הכ"מ ז"ל לא הערה את מקורו. וע"י בירושלמי (פ"ב דמעשרות ה"ג) דבעיא דמעשר ראשון מהו שיטבול כו' ובפ"מ (מראה הפנים) (שם ד"ה ראשון מהו שיטבול) שהראה הפ"מ מקור דברי רבנו משם. ואולם עדיין צ"ע, הא הך דתרומה טובלת וכן כל

הששה דברים שטובלים מדרבנן הוא, כדלעיל בפ"ד ה"ב ועי' בכ"מ שם, וא"כ כיון דבעיא היא בירושלמי אם התרומה שהפריש טובלת אע"ג דאכתי צריך הוא להפריש תרומה שנייה, עיין היטב בפ"י הפ"מ – הוי ליה סד"ר ולקולא, דבעיין שם לא איפשיטא. וי"ל דטבל הוי דשיל"מ, דהא בידו להפריש ולתקן קודם שיאכל ארעי, ובדשיל"מ ל"א סד"ר להקל כדאי' בש"ס ריש ביצה (ג ע"ב). ומזה ראייה להט"ז (באורח סי' תצו ס"ק ט) לדעת הטור (ועי' פמ"ג מש"ז שם) דאפי' בספיקא דדינא לא אזלינן לקולא בדשיל"מ. ועי' שד"ח (כללים מע' ד אות לט ד"ה ובספק פלוגתא, ובפאת השדה מע' ד כלל ט באות ג בדי' ובספק אחד). ובהכי הוי א"ש גם לעיל (בהלכה י"ד) דכתב המעשן הר"ז ספק: והא הוי סד"ר. אלא דהוי ספק בדשיל"מ. אפס דכ"ז ליתא למ"ש המנ"י (בכלל עב סק"ד) דלכן לא הוי טבל אין לו מתירין מדצריך להוציא הוצאות לתקן, משום דבלא"ה הא היה צריך לתקן הטבל שנתערב, ומה מפסיד, עי"ש ובשד"ח (פאת השדה מע' ד' כלל ט אות יח), ודו"ק. וא"כ דוקא בטבל שנתערב לענין דלא בטל הוי דשיל"מ. אבל הכא לענין ספק לא הוי דשיל"מ, דהא אנו רוצין שיהיה כאכילת ארעי קודם שיקבע ויהיה פטור מתרומ"ע, וכשאתה מחמיר מספק צריך להפריד ולהפריש תרומ"ע בדרך. ואולם י"ל דהרמב"ם ז"ל לא ס"ל כן. אלא כל שיכול לתקן בדבר מועט לא הוי בכך כאין לו מתירין משום דהוצאה בהפרשה דארעי דבר מועט הוא, ודו"ק. ועמ"ש בספ"ז שלי בירושלמי דדמאי (פ"ג ה"ג דף יג ע"א), ודו"ק. ואולם מחורתא כמ"ש לעיל (בפ"ד בהלכה ב) עה"ג, דרבנו ז"ל סובר דדוקא חצר ומקח ושבת אינן קובעין מה"ת אבל אינן ג' קובעין אפשר מה"ת, עי"ש ודו"ק, ובהכי א"ש הכל. וגם לעיל בפרק זה (בהלכה י"ד) דכל זה ספק דאורייתא דילמא מעושן קובע כמו שאור קובע וכן בתרומה. ועמ"ש עה"ג בירוש' שלי (בפרק ג דמעשרות הלכה ד) אצל דברי מאה"פ (שם ד"ה ר' ירמיה בעי זרק כו' עה"ג), ואין להאריך יותר.

יד. מל"מ פ"ה הכ"ב

"מדרבנן לא הוי כמתקן"

עי' ציון ירושלים בירושלמי (עירובין פ"ג ה"ב) שהשיג ע"ז וכתב שבשעה"מ עמד בזה והשיגו. ולמ"ש בשו"ק (שם ד"ה אבל לא בטבל) לתרץ דברי מ"א (בסי' שז) הנ"ל דשאני עציץ שא"צ דעכ"פ הפירות מין החייב מה"ת, לק"מ, עי"ש. אפס כי עז מה שהשיג ע"ז ח"א (חכם אחד) בשערי תורה (ח' א' חוברת ב' סוסי' וא"ו) דברי"ף ור"ן פ' ע"פ (ערבי פסחים) (אהא דדף קה שם: שבת קובעת לקידוש ולמעשר), מבואר שם ברי"ף להדיא דאם יקבעו למעשר מכח שבת אסור לעשרן בשבת, עי"ש.

טו. פ"ו ה"ו

"ואפילו חבר לחבר"

עי' ירושלמי דמאי (פ"ב ה"ב דף ז ע"ב) מבואר כן, ועי' גהש"ס שם. ועי"ש (בפ"א ה"ג דף א) בעובדא דר' ירמיה ור"ז.

טז. כ"מ מעשר פ"ו הט"ו

"יש לתמוה עליו"

ועי' בגהש"ס שם שהליץ בעד הראב"ד.

יז. מל"מ פ"ז ה"ו אוקימתא דרבי, צ"ל: דרב.

יח. מל"מ פ"ז ה"ו

"מועיל אם היה העני מכיר"

וכן מבואר להדיא בסה"ת שהביאו הש"ך ביו"ד (סי' רנו ס"ק יד), עי"ש ובשי"ק בירושלמי שם.

יט. מל"מ פ"י ה"ב

"חזקה דבירושלמי"

והוא בירוש' דמעשרות (פ"ג סוף ה"א), עי"ש. ועי' במאה"פ שם ובציון ירושלים (שם).

כ. פי"א הי"ב

"תקלה לאחרים"

אבל משום דידה – הלעיטהו לרשע וימות כיון שגוזלת, וכהא דב"ק (סט ע"א) בערלה, ופוסק רבנו כן. לכן ע"כ הטעם כאן משום דחבר אינו מוציא מת"י דבר שאינו מתוקן שיוכלו אחרים ליכשל בו. ועי' בירושלמי (דמאי סופ"ג בהלכה ה) ובמאה"פ (שם ד"ה מסתברא) מבואר כן, ודו"ק.

כא. פי"ב ה"ב

"על הכל על שאכל בשבת"

עמ"ש בספ"ט שלי (חגיגה כו ע"א). ועי' לקמן (פי"א ממשו"מ וממטמאי משכב ומושב).

כב. פי"ג הי"ד

"ותוספת הבכורים"

בתוספתא דבכורים (פ"ב, והובאה בר"ש בפיה"מ פ"ג דבכורים מ"י) איתא להדיא דאף מודאי פטורין תוס' הבכורים. וכתב הר"ש (שנדפס בש"ס וילנא, עי"ש כו'. בדפוסים אחרים נחסר פי' הר"ש ונדפס במקומו פי' מהר"י בר מלכי צדק) וכ"כ בפי' מלאכת שלמה, דהא דתנן במשנה דתוס' בכורים פטורה מדמאי לאו דוקא, דה"ה מודאי, ולא נקט דמאי אלא משום עיטור דחייב גם בדמאי (עי' לקמן פ"ב דבכורים הי"ח וקצ"ע, ודו"ק), עב"ד. אבל מדברי רבנו לא נראה כן אלא דוקא דמאי פטורין, וצ"ע. ועי' מ"ש ליישב בזה בירושלמי שלי עה"ג (בסוף ה"ה בפ"ג דבכורים), עי"ש, ודו"ק¹².

12. ועי' בגירסאות התוספתא דיש שכתוב בהן **ודאי ויש ודוי**.

כג. מל"מ פי"ד ה"י
 "מועיל לסברת רבי יוחנן", צ"ל: מועיל רק לסברת ריו"ח.

הלכות מעשר שני ונטע רבעי

א. כס"מ פ"א ה"י

"שבתוספתא אמרו על פול המצרי"

עי' מאה"פ בירוש' (פ"ב דשביעית ה"ה דף ו ע"א ד"ה תני) שכתב, בזה שכתב הראב"ד
 "ועל פול המצרי לא שמענו" הוא לשון עצמו, כלומר שלא נזכר מזה בתוספתא,
 וק"ל. ועיי"ש מה שהאריך לקיים דברי רבנו הרמב"ם ז"ל.

ב. פ"ב ה"ט

"וכן פירות הנלקחין בכסף"

מקורו מירוש' (פ"ג דמע"ש סוף ה"ה) "ר"י בעי אף הלוקח (וגי' הפ"מ הלכות) כן", ופשיט
 כשם שנאמר במחיצה כן נאמר בלקוח, עיי"ש במאה"פ.

ג. רדב"ז פ"ב הי"א

"ואמרין עלה בירושלמי"

לפנינו בירושלמי (פ"ג ה"ד) ליתא הכי אלא בע"א, עי' מ"ש. וכמו שהעתיק כאן
 הוא בבבלי (פסחים לו). ועי' במאה"פ (בירוש' שם ד"ה כתיב לא תוכל שאתח).

ד. פ"ב הי"ב

"מפני שולד הטומאה מדבריהם"

עי' בפ"י מה' אה"ט (אבות הטומאה) (ה"ט), וצ"ע. ועי' במאה"פ בירוש' (פ"ג דמע"ש
 ה"ד ד"ה ריו"ח אמר) שכתב בדפוס ויניציאה כתוב כאן: אם נטמאו בולד הטומאה
 מדבריהם אסור להוציא וכו' עכ"ד. ולא ידענא מה הועיל. נהי דכצ"ל כנ"ל וגומר
 "אלא יאכלו בפנים", ול"ג מפני שולח"ט (שולד הטומאה) מדבריהם אלא כנ"ל,
 והכוונה שנטמא בודה"ט שהוא אינו מטמא רק מדרבנן, כגון כלים שנטמאו במשקין
 שהן מדרבנן בעלמא שגזרו שמשקין הן תחילה לעולם (וכמו שפירש גירסא זו שם
 במאה"פ) – מ"מ ברמב"ם בהל' אה"ט איך נפרש הסיפא "ואם נטמאו באב הטומאה"
 כו', וש"מ דוקא באה"ט אבל בודה"ט לא משכח"ל להאי דינא. ואמאי? והנל"ל: "אבל
 אם נטמאו באה"ט או בודה"ט מן התורה" כו', ודו"ק. ומיהו זה אינו קושיא דנקט
 לשון המשנה וכדמפרש לה בר קפרא דבאה"ט דמתני' ר"ל דנגע (המע"ש) במה שהוא
 מטמא מה"ת, כגון בכלי שהוא ראשון לטומאה שנגע באה"ט והוא מטמא אוכל
 ועושהו שני מה"ת, ובודה"ט דמתני' היינו שנגע המע"ש במה שאינו מטמא רק מדרבנן,
 כגון בכלי שנגע במשקין. וכן פירשו הרא"ש (בהגהות הר"ש שם באות ה), עיי"ש, וכ"פ
 הרע"ב ושאר המפרשים. וא"כ האי אב הטומאה דמתני' אינו ר"ל אה"ט ממש אלא
 כלומר ראשון לטומאה שעושה שני מה"ת, וולה"ט ר"ל שני לטומאה שאינו עושה

שלישי מה"ת. א"כ אפי' כלי שנטמא במשקין שהוא ראשון אך אינו ראשון מה"ת רק מדבריהם, ודו"ק. ועי' מע"ש עה"ג בירושלמי שלי שם, מ"ט פסק רבנו כאן כבר קפרא, ודחיתי שם פי' הפ"מ, עי"ש ואכמ"ל.

ומדברי הרדב"ז כאן נראה קצת כהפ"מ, דב"ק (דבר קפרא) פליג בגוף דין טומאת ולה"ט לטמא אחרים. וקיי"ל כב"ק. וא"כ צ"ע דדברי רבנו סותרים זא"ז מכאן להאי דפי"י מאה"ט (ה"ט) וכנ"ל. ולכן יש לדחוק ולכוון דברי הרדב"ז ג"כ כמו שכתבנו, אף שהוא דחוק, ודו"ק.

ה. פ"ב הי"ד

"יפדו ויאכלו"

עי' לקמן (פ"ח ה"ו) ומש"ש עה"ג.

ו. פ"ג הי"ט

"ונמצאו הפירות חסרים"

לפי' רבנו שהוא לא כפרש"י, כמ"ש הכ"מ, צריך לפרש דשוקל דינרי נגד פירות של מע"ש, לא נגד דינרי מע"ש, כפרש"י וכפי' הר"ש (בראש מסכת מע"ש): פירות נגד פירות ומעות נגד מעות, עי"ש. ולפי שיטת רבנו – דלא חייש לזה שמא לא יתכוון המשקל שהוא רוצה בו וישאיר הדינרין ששוקל בחוליהן ונמצא בזה המע"ש ששקל כנגדו שלל"צ (שלא לצורך), כי הדינרין ששקל כדי לחלל עליהן מע"ש אחר לא יחלל עליהן מפני שלא עלו לו משקלותיהן כמו שצריך ומשום דלא משמע ליה לישנא דמפיק להו לחולין דהיינו שישארו בחוליהן, דלישנא דמפיק משמע שהחשש הוא שיוציא דבר של קדושה לחולין – לכן הוצרך לפרש בע"א, דהיינו ששוקל דינרין לנגד פירות, והיינו שיודע עד"מ (ועל דרך משל) כי לחלל פירות שמשקלם כך וכך ליטרות צריך כך וכך דינרין, ועד"מ שמשקל הזהב הוא ערך חלק אחד מני אלף מהפירות; ושוקל דינרין נגד פירות של מע"ש, דהיינו שמניח הפירות בכף אחת ובשנית מניח כך וכך ליטראות פחות חלק שיש לו להדינר להיות שוקל כנ"ל; וגזרה שלא ישער יפה הפירות היינו שמא יטעה בשיעורן, ובאמת הם חסרים ואינם שוקלים כ"כ כמו שדומה, ולפי"ז נמצא הזהב ג"כ אינו שוקל לפי מה שצריך לשקול אלא פחות, והוא ידמה ששוקל יפה ויחלל עליו הפירות של מע"ש האחר ויהא החילול שלא בשוויו שלא כדין בטעות, ונמצא מוציא ומחלל מע"ש לחולין בפחות מדמיו. אבל בשוקל דינרין כנגד דינרין ליכא למיחש להכי, דאין דרך דינר המסויים וידוע שמכוון במשקלו ליפחת ושנחוש לטעות בו שידמה שהוא יפה ובאמת הוא חסר, ודו"ק. ומ"מ בהלכה כ' כאן, "האחים... אין שוקלין זה כנגד זה", היינו מעות נגד מעות, אף דליכא חשש הוצאה דקדושה לחולין בחינם, אלא דאסור דהוי דרך בזיון שלא לצורך מצוה רק לחלוק. אבל כדי לחלל מע"ש אחר ס"ל לרבנו דהוא שרי, ולא חיישינן לביזוי אם לא שיש חשש שמא יטעה, כדאמרן, ודו"ק. ועי' בתה"ד (סי' קז) ובט"ז (ארי"ח סי' תרע"ד) סק"ב) לענין הדלקה מנ"ח, ומש"ש בספ"ז שלי.

ז. כסף משנה פ"ד ה"ה**"משמע"**

וכ"כ ברדב"ז. ופלא שלא הביאו במפורש במשנה (פ"ב דמע"ש ומ"ו): סלע של מע"ש וסלע חולין שנתערבו, מביא מעות ומחלל סלע של מע"ש עליהן ואח"כ בורר היפה שבסלעים וחוזר ומחלל על המעות, מפני שאמרו מחללין כסף על נחושת מדוחק, וכלומר אבל לא כסף על כסף אפי' מדוחק, והר"ש בפ"א דדמאי (משנה ב) הביא מזה, יעו"ש. וכבר העיר בזה בגהש"ס בירושלמי (פ"ב דמע"ש ד"ה גוף ט ע"ב), עי"ש.

ח. פ"ד ה"ו**"בהמה חיה ועוף חייך"**

ולקמן (בפ"ז הי"ב) "אבל לזקחין חיה ועוף" – היינו בירושלים, דשם לא יגדל מהם עדרים אלא יאכלם מיד. ועי' במאה"פ בירושלמי פ"א דמע"ש (ה"א דף ד ע"א סוד"ה תני אין מחללין), ושם בה"ב (דף ד ו) סוף ע"א בד"ה בראשונה).

ט. כסף משנה פ"ד ה"ז**"שחילל עליך"**

ר"ל, שהסלע שחל עליו החילול תחילה נתחלל ע"ז, דבדיעבד עבר וחילל מחולל, עי' לעיל (סעי' ה), ודו"ק. ומה שלא תי' כן בגמרא (עירובין לו ע"א), משום דע"כ קושטא דאיפוך כדמוכח מסיפא דתוספתא שם. ולא הוצרך לתירוץ זה כיון דקושטא הוא דאיפוך, ודו"ק. ועי' שעה"מ (פ"ג מגירושין ה"ג). ועי"ש מ"ש בזה בשם זרע אברהם. ועי' במאה"פ (סוף"ב ממע"ש ד"ה מה אנו קיימין).

י. פ"ה ה"א**"לו בירושה"**

עמ"ש עה"ג בגמ' שלי (קידושין כד ע"ב) בזה.

יא. פ"ה ה"ב**"מפי השמועה"**

ומתורץ בזה למה לא פטרינן אשה האוכלת קדש בשגגה מחומש כדכתיב "ואיש כי יאכל קדש בשגגה ויסף חמישיתו" (ויקרא כב יד), משום דכן קיבלו חז"ל ואסמכוה אקרא, אבל היכי דלא למדנו מפי השמועה לא ממעטינן, ודו"ק. עמ"ש עה"ג בגמ' שלי (קידושין כד ע"א).

יב. פ"ח ה"ו**"יקבר בעורר"**

דאין פודין להאכיל לכלבים. ולעיל (בפ"ב הי"ד) פסק דיפדו הכרשינין כחכמים דר' טרפון משום דהם ראוים עכ"פ ליאכל ע"י הדחק לאדם. ועי' מאה"פ בירושלמי פ"ב דמע"ש סוף ה"ג ד"ה נראו דברים. (ואע"ג דמה שהביא שם מתוס' פסחים כט ע"א ד"ה אין

פודין ומזבחים עא ע"ב ד"ה בטרפה, עי"ש, אינו דומה ליו"ד; דשם מיידי בנתערבה בה בהמה אסורה ואילו היו ניכרים היו מותרין, עי"ש, מ"מ הדבר מוכיח מעצמו). ועי"ש גם בפ"ג (ה"ו ד"ה צבי עשו אותו). ומיהו כאן י"ל כפשוטו דאין פודין משם דבעי העמדה והערכה, עי' רדב"ז. ועי' במאה"פ (שם יא) עוד בירוש' (שם בספ"ז שלי). ועי' שעה"מ (פ"א מאיסורי מזבח הי"א), האריך מאד בענין זה.

יג. ראב"ד פ"ח ה"ז

"הסלע הב' מן הדמאי"

אבל מה שמוסר בידו הסלע חולין שנכנס לקדושת מעשר תחת פירותיו – אין לחוש דהא בלא"ה היה מע"ש בידו, ומ"ל הוא מ"ל דמיו. אך הסלע הב' שאינו שוה המעשר בשעת חילול ורק מצד שעת משיכה נותנו לו, זה הוי כמוסר בידו מה שלא היה בידו מקודם, ודו"ק. אבל הר"ש פירש בע"א הא דנותן לו מדמיו – או מדמאי לגי' ספרים אחרים – דהיינו בלא"ה אינו נותן כל דמי המע"ש רק מדמי חולין או דמאי. והיינו שאם נותן לו דמי חולין שיכנסו לקדושת מע"ש בדרך חילול הרי מוסר לו דמי מע"ש. – אלא נותן לו בתורת דמי חולין והוא הלוקח יחלל המעשר על מעות אחרים ויאכלם בירושלים, עכ"ד, עי"ש בר"ש בפיה"מ. – הרי דס"ל דגם לחלל מעות על פירות מע"ש שביד ע"ה הוי כמוסר לו אף דבלא"ה כבר מע"ש בידו. וצ"ע בזה. וגם קשה טובא, דא"כ הוי כמכירה כיון שנותן לע"ה דמי חולין ולא בתורת חילול. וצ"ל לדעת הר"ש דדוקא למכור מע"ש להדיא אסור, עי' לעיל (פ"ג הי"ז), אבל כה"ג – דמחלל עליו מעות אחרים מיד, רק שנותן לע"ה דמי חולין מצד שאסור למסור לו מע"ש – אינו דרך מכר וליכא בזיון, ודו"ק. עיין בגליון ירושלמי שלי הארכתני בזה.

יד. כס"מ פ"ח הי"ג

"שאין פירושה"

עי' במאה"פ (כפ"ג דמע"ש ה"ג ד"ה שאין מוסרין דף יב בדפוס ז"טאמיר), ביאר התוספתא וגם יישב דברי רבנו, עי"ש.

טו. כס"מ פ"ח הט"ו

"בשעה שפירש היין מן הכד"

והוי כמו כל הנלקט. עי' תוס' (ב"ק סט ע"א ד"ה כל הנלקט) ולקמן (ה"ז בפ"ט) בכ"מ, ודו"ק. (ועי' ספ"ז שלי בירושלמי דמע"ש בזה באורך). ועי' בר"ש (ריש פ"ה דמע"ש ד"ה כל הנלקט).

טז. כס"מ פ"ט ה"ו

"ויש לתמוה על מ"ש הר"ן"

עי' שיי"ק (בירוש' דר"ה שם) ובמאה"פ (וכן במאה"פ בפ"ב דשביעית ה"ד ד"ה נראין).

יז. פ"י ה"ב

"נטעו לסייג וחזר"

מלשון זה נראה דדוקא חשב עליו אחר זמן. אבל אם בשעת נטיעה חשב ב' המחשבות יחד, דהיינו שיהיה שנה א' לסייג ואח"כ יהא לפירות, אין הדין כן (ולא כנראה מפ"י הפ"מ ע"י בירוש' שם ומש"ש בירוש' שלי עה"ג); אלא אם אפי' נטעו שיהיה ג' שנים לסייג לא מהני לפוטרו. דכיון שמחשב עליו בשעת נטיעה למאכל אפי' לזמן מרובה תו הוי כמעורב בו מחשבת חיוב. אלא בנטעו לשם סייג וכן עברו לו שנות הערלה ואח"כ נמלך לאכילה או פטור, מכיון שכבר עבר שני הערלה, וגם מרבעי פטור. ועי"ש מ"ש בירוש' עה"ג בביאור יותר, ודו"ק.

יח. פ"י ה"ז

"ללולב"

דקל ללולב (אבל בכל הנוסחאות לפנינו אתרוג ולא דקל). עי' מעיו"ט (על הרא"ש ה' ערלה סי' ב) שתמזה על הרא"ש וטור ושו"ע ולבוש, עי"ש. אך עי' בספרי (נתיב"ד (נתיב הדעת) ביר"ד רצד) מ"ש בזה בס"ד.

יט. פ"י הט"ז

"שאין גידולי היתר מעלין את העיקר האסור"

עי' הגהות עמק המלך כאן (והן נדפסו בכרך ב', עי"ש). ועי' מ"ש לעיל (פי"א מתרומות הכ"א) אצל הכ"מ שם עה"ג, ושם רמזתי לעיין בגמ' שלי (נדרים נו ע"ב-נח ע"א עה"ג) ושם מבואר הכל, עי"ש.

כ. פ"י הכ"א

"ואין מרכיבין כפניות"

עי' רדב"ז. ועי' ספ"ז שלי בירוש' (דערלה פ"א) בהלכה זו מ"ש בזה בס"ד.

כא. פ"א הי"ב

"שכחה ופאה"

אבל בר מלשון פ מעכבין, והיינו כשלא הפריש תרומה או חלה במזיד. אבל באונס אין מעכב רק אפילו לא הו"ל רק מע"ש או בכורים לבד, מתודה (כבהלכה יד), ודו"ק. ועי' ספ"ז שלי בירושלמי (דבכורים שם פ"ב הי"ב) בזה, ועי' שנו"א שם.

הלכות בכורים**א. פ"א ה"ב**

"לאכול כן וכך"

ולא "על אכילת" כפפסת, עי' פ"ח מחומ"צ (מחמץ ומצה) (הי"ז). אך עי' מ"ש עה"ג

(בפי"א מברכות הי"א) אצל הכ"מ שם, ושם רמזתי לדברי הח"י (החק יעקב) (סי' תלב סק"ב). ושם בשו"ע שלי כתבתי עה"ג דלפי"ד הח"י א"ש, עי"ש.

ב. רדב"ז פ"א ה"ב

"אשר כופר בהם"

עיין רש"י פסחים (נט ע"א ד"ה בשאר ימות השנה) ובסהמ"צ לרמב"ם ז"ל (מ"ע פט) ומש"ש עה"ג. ועי' רדב"ז (סוף ה' תרומות מש"ש עה"ג).

ג. משנה למלך פ"א ה"י

"ונסתפקו בזה"

ועי' מש"ש בגמ' שלי עה"ג בזה. ועי' חת"ס (י"ד סי' שא), ולא זכר דברי הרמב"ם ז"ל כאן. וכן לא זכרם הרב ביו"ד (רס"י שה).

ד. משנה למלך פ"א ה"י

"הם תימה בעיני"

כן תמה גם המעיור"ט שם, עי"ש.

ה. השגת הראב"ד פ"ב ה"ו

"בירושלמי במנחות פרק כל קרבנות"

אין ירושלמי על סדר קדשים. ועי' תוס' (ר"ה ה ע"א ד"ה מה) שכתבו בירושלמי בכורות, והוגה: בכורים. וכאן שייך זה מן במנחות ער סוף ההשגה להשגה שאח"ז, כ"כ במאד"פ (בירושלמי פ"א דבכורים דף ה ד"ה אמר ר' חיינא), עי"ש.

ו. כסף משנה פ"ב ה"ט

"כל קרבנות הצבור"

מנחות (פה ע"א). ועי' מ"ש עה"ג ביו"ד שלי (סי' רצה).

ז. פ"ב ה"ט

"בארצם"

עי' חיי"א (כלל קנא) וצ"ל: כלל קנב אות א} ובנ"א שם, דט"ס יש כאן וצ"ל "מארצך", עי"ש.

ח. פ"ב הי"ג

"וקרקעו ה"ז מביא"

יש להסתפק אם ס"ל דבעי ט"ז אמה או סגי בכ"ש. ועי' שאג"א (סי' צ). ועי' במאד"פ (צ"ל: בפני משוה) בירושלמי דפאה (פ"ג הי"ז ד"ה קרקע כ"ש). ועי' בתפא"י (שם), ס"ל דלרבנו הוא גם באילן בכ"ש, והא דב"ב (כו ע"א) דיחוי בעלמא הוא.

ט. פ"ב ה"ט"ז

"אשרה שבטלה"

מקורו בירוש' (פ"א דבכורים ה"ב דף א ע"ב וברפוסים שלנו ב ע"א). ועי"ש במאד"פ (ד"ה מהו).

י. פ"ב הי"ט**"שנתלשן"**

ואפי' אחר שנתמרחו בכרי החטים, ופטורין גם אז מתרומה. כן מבראר בירושלמי (פ"א דפאה ה"ה), עיי"ש ובמאה"פ (שם ד"ה הפריש בכורים מכרי ממורח). ורבנו נראה שסמך על מ"ש לעיל (בפ"ג מתרומות הכ"ג) דבכורים קודמין לכל, וממילא כשנותן מן התלוש נמי בכלל. וממילא ש"מ דפטורין מתרומה ככל הביכורים, ופשוט. ועי' מש"ש לעיל (בתרומות פ"ג הכ"ג עה"ג).

יא. פ"ג ה"ו**"מנין שהביכורים אסורין לאונן"**

עי' רדב"ו. ועי' מנ"ח (סוף מצוה רפב), ולא ראה הרדב"ז ועי' הגהות חשק שלמה (נדפסו בכרך ב' ושייך לכאן), עיי"ש, וכבר עמד בכ"ז המנ"ח שם, ובאמת צע"ג. אכן כבר קדםם בזו"ר רעק"א (במשניות בכורים פרק ג אות יב). ועיי"ש בתפארת ירושלים שמשיב יפה וסיים על תירוצו שהוא ברור, עיי"ש. ועי' גם בתפארת ישראל (שם), אך דבריו לא נהירין, ודברי התפארת ירושלים שם באמת נכונים. אכן עי' בקרית ספר (כאן) שכתב באמת וז"ל: יתר בבכורים שאסורין לאונן, דכתיב במע"ש כו' ואיתקשו בכורים למעשר כו', ובבכורים גופיהו נמי כתיב ושמת כו', עיי"ש. וסיים: והאוכל בכורים טמאים לוקה כשם שלוקה שאכל מ"ש בטומאה כו', ואתקשו ליה בכורים כו'. ואילו מ"ש רבנו כאן גבי אנינות דלוקה מ"מ (מכת מדרות) לא כתב, עיי"ש, ודו"ק.

יב. פ"ג ה"ז כס"מ

"הבכורים טעונים כלי שני". היה כתוב שני לפני הרב ז"ל, ולפנינו: "שנאמר".

יג. פ"ד ה"ג**"וכן כהנים ולויים"**

עי' כ"מ דילפינן מוידוי מעשר. ובאמת תוספתא ערוכה היא בראש תוספתא דבכורים (ה"ד), עיי"ש וכן בירושלמי בכורים פ"ב סה"ב). ובמצפה שמואל (שם) כתיב דנעלם מהכ"מ תוספתא זו. ונלע"ד דכהן המביא בכורים אינו נותנם לאנשי משמר (עי' לעיל פ"ג ה"א) אלא נוטלן לעצמו, מידי דהוי אבל הקרבנות שכהן בא ומקריב ואינו נותן כלום לאנשי המשמר, כדכתיב ואיש את קדשיו לו יהיו, עי' ב"ק (קט סוף ע"ב).

יד. כס"מ פ"ד ה"ג**"כלומר אע"פ"**

תמוה, דא"כ לא הו"ל לקרות, עי' בהגהות בעל מנ"ח (בחלק ב').

טו. פ"ו ה"ה**"מפני שהן קדש"**

עי' מ"ש בספ"ז שלי (פסחים לח בתוד"ה חלות תודה).

טז. פ"ו ה"ז

"ותרומת מעשר"

ע"י רדב"ז. וע"י מ"ש בספ"ז שלי (בירושלמי דחלה פ"א ה"ג דף ד ע"א) בזה בס"ד.

יז. כס"מ פ"ו הי"ב

"משנה בפ"ב דחלה"

וע"י"ש במאה"פ בירושלמי (דף ז ע"א ד"ה ר"ח בשם ר"ח ור' יוסי אמר ר"ח) מה שתמה על מרן הכ"מ בזה. ופשוט דמרן ר"ל לפי הנוסחא שהובאה בטור (י"ד סי' שנט) דכתוב בה גם במי בצימ, ע"י"ש. ומתני' דחלה (פ"ב מ"א), דתנן בה: נילושה במ"פ חייבת בחלה ונאכלת בידיים מסואבות – אתיא גם למרן ז"ל כפשטה, דהיינו במי פירות שאינן מז' משקין, ואין כאן תימה. ואפי' לנוסחא שלפנינו, הא כתב מרן בב"י ב"ר"ד שם דמדלא פירש רבנו הרמב"ם משמע מסתמא דה"ה מ"פ דאינן מז' משקין כ"יין ושמן ודבש – חייב בחלה.

יח. פ"ו הט"ז

"הרי זה ספק"

וע"י ספ"ז שלי (פסחים מח) מ"ש בזה.

יט. פ"ח ה"ו

"קודם שנתגלגלה ופדאה"

אבל לא פדאה ונתגלגלה בהפקר פטורה. וע"י טור ושו"ע (י"ד סי' של סעיף ז). וע"י מ"ש עה"ג ב"ר"ד שלי (סי' שכח) באורך בזה. וע"י מנ"ח (מצוה יח אות יא), ואשתמיט ליה במכתת"ה דברי רבנו כאן ודברי הט"ו שו"ע י"ד הנ"ל.

כ. פ"ח הט"ו

"הלוקח בח"ל"

צ"ע מ"ש חו"ל מסוריא, וע"י רדב"ז. וע"י מ"ש עה"ג בירושלמי שלי (בשלהי חלה דף יז ע"ב) בזה, ודו"ק, וב"ר"ד שלי (ריש ה' חלה עה"ג).

כא. מל"מ פ"ט ה"ח

"וליתא להדין פירושא אלא משום דזה יהיה משפט הכהנים כתיב"

מחוסר ביאור. וע"י ש"ך (י"ד סי' סא ס"ק יב). ובפמ"ג (שפ"ד שם) הביא המל"מ הזה וכתב שיש חיסור לשון, וכונתו להשיג על הב"ח שכתב אי חטף לוי מתנות לא מפקינן מיניה, דז"א, דעכ"פ כהנים לא מיקרי. ומש"ה אין נותנים להם, ע"י"ש ותבין.

כב. פ"י ה"ב

"יכול יהיה חייב לפדות"

ע"י מל"מ (לעיל פ"ה מערכין הי"ב) שרמזו לכאן, וכונתו כמו שהקשו בזה להרדב"ז

בתשובה (בחלק ה' הנקרא לשונות הרמב"ם סי' אלף תקצד ור"ל) ורמזה המגיה במוסגר לעיל בדברי הרדב"ז בה' ערכין (שם). עי"ש, וכן רמזה גם כאן בדברי הרדב"ז, ולפנינו הוא בסימן הנ"ל, ועי"ש. וכן הקשה הכ"מ (כאן) בשם הר"י קורקוס. ועי' מ"ש עה"ג בגמרא חולין שלי (דף קלה) אצלי דהתוס' (שם ד"ה הא), סיוע לדברי הרדב"ז בתשובה, דלפי האמת גיזה לא בעיא הו"ע (והעמדה והערכה) כלל מהא דתנן (במעילה יב ע"ב) חמורה מועלין בה ובחלבה, עי"ש, ודו"ק, כי אין כאן מקום להאריך, ועי' גם ספ"ז שלי (סופ"ג ממעשר שני בירושלמי ה"ז) מ"ש בזה בס"ד.

כג. רדב"ז פ"י ה"ז

"יליף צאן מבכור"

עי' מ"ש עה"ג בש"ס שלי (חולין קלו) בזה.

כד. פ"י ה"ח

"חייב באחריותו"

צ"ע אמאי לא כתבו כן גבי תרומה דכתיב בהדיא עם ראשית הגז בפ' שופטים, ומדכתיב "תתן לו ילפינן", עי' כ"מ. וכן בחלה כתיב בפ' שלח "ראשית עריסותיכם תתנו לה". ועי' בר"י (ברכי יוסף) (הובא בפת"ש יו"ד סי' שכב סק"ב) ומש"ש ביו"ד שלי עה"ג בס"ד. ועי' במל"מ כאן ובספ"ז שלי (בשקלים פ"ב ה"א דף ו ע"ב בסוף הדיבור). ועי' ברמב"ם (פ"ג משקלים ה"ט) ומש"ש עה"ג.

כה. מל"מ פ"י ה"ח

"ומיירי בצבע כל הגיזה"

ועי' ברדב"ז (בחלק ללשונות הרמב"ם סי' אלף תקמח וקעדו) תירץ וחילק באופן אחר, עי"ש.

כו. פי"א הכ"ה

"נקבה תחילה"

עי' כ"מ (הכ"ט), ועי' מל"מ (ה"כ). ועי' ט"ז (יו"ד סוסי שה ס"ק כה). ועמ"ש בס"ד עה"ג ביו"ד שלי שם.

הלכות שמיטה ויובל

א. מל"מ פ"א ה"א

"וחייב בשביעית"

ועי' תוס' מנחות (פד ע"א ד"ה שומרי) שכתבו לחד תי' קצירך ולא בהקדש, עי"ש. ועוד בזה במנ"ח (מצוה שכט דף קלג), עי"ש.

ב. רדב"ז פ"א ה"ב**"עוברים עליו בלא תעשה"**

ע"ד מ"ש המ"מ (ברפ"ב מהמ"א) דהיכי דמפורש עשה תו עונשין מה"ד בק"ו וה"ה במה מצינו, ודו"ק. ועי' בחינוך (מצה שכו) ובמנ"ח (שם מצה שכו, שכת).

ג. כס"מ פ"א ה"ה**"משמע"**

ועי' מ"ש עה"ג בירושלמי שלי (פ"ב רשביעית ה"ב), די"ל דרבנו ז"ל יליף לה מהא דרבי שם דאין חורשין רק עד לפני ר"ה ג' חרשים כדי שיטע אורן וישריש, (כן כתבתי דצריך לגרוס שם ולא אורו עכמ"ש), ואורן אילן סרק, עיי"ש ודו"ק.

ד. פ"א ה"ט"ז**"מתוך שדה חבר"**

ומן הגס דוקא. עי' גהש"ס בירושלמי (פ"ד רשביעית ה"א) בשם המפרש, ועי' רדב"ז כאן. ועי' מ"ש בגהש"ס (שם), וכן מ"ש בס"ד בירוש' שלי (שם ע"א בסוף הלכה א), ודו"ק.

ה. רדב"ז פ"א הכ"א**"שיש לרבנו גלוי ממקום אחר לפסוק כר' יהודה"**

ועי' תויו"ט (במשנה ה רשביעית פ"ד) שכתב מסוגיא דב"ב (פ ע"ב) הוציא כן. ותלית קיימתיה מסברא. ועמש"ש בגמ' שלי עה"ג באורך בזה בס"ד.

ו. ראב"ד פ"ב הי"א**"אבל מתוך שדה"**

לישנא דתוך דוקא הכא. ור"ל דדוקא מה שיכול לפשוט ידו וליטול – דהיינו הסמוך לגבול שדה חברו שבפשיטת יד מתוך שדהו לשדה חברו מגיען – נוטל ואין בהן משום גזל; חרא, דמסתמא מפקיין כיון דבקצה שדהו הוא וכל בני רשות הרבים יכולים לפשוט יד בהן. ועוד, דלא מיתבעו ליה לדידיה לנכש ולמיהב עשבי עליהן, שאין מנכשין ולא שוטחין עשבי הניכוש בקצה השדה; אבל מתוך שדהו, כלומר מתוכו ואמצעו של שדה חברו ליכנס לתוכה וללקוט אבנים – לא, דיש בהן משום גזל, וק"ל. והרב"ז ז"ל בהלכה זו הבין דה"ק: תוך שדה חברו נוטל ואין בהן משום גזל, ולא משום תיקון השדה בכניינו; אבל מתוך שדהו של עצמו אסור ליטול ולבנות החייץ, דמתקן בזה מקום לשטוח עליו עשבי הניכוש. ולכן כתב שלא יאמין שכתבו הראב"ד ז"ל. דכיון דא"ב משום גזל הרי כשנוטלן משל חברו יכול הוא לשטוח עליהם עשבים, ולמה שרי ליטול ולבנות בשל חברו טפי ממה שהוא רשאי בשלו. ועוד דא"כ אין לך היתר בנץ בשביעית בשדה, כיון שאתה אומר שראוי לשטוח עליו עשבים והוי בכך כמתקן שדהו. ועוד כו' זו היא כוונת הרדב"ז ז"ל. אבל האמת בכוונת הראב"ד ז"ל כמ"ש ותל"מ (?). ועי' במאה"פ בירושלמי (פ"ג רשביעית ה"ה דף ט ע"ב ברפס זיטאמיר ר"ה זאת אומרת) שג"כ כתב שאין דברי הראב"ד ז"ל מובנים, ולדידי

העני נראה כמ"ש. ושוב מצאתי בפי' מלאכת שלמה דברי הראב"ד (מילים שנמחקו) ב' מילות אלה "פי' באמצעה" לפרש כמ"ש.

ז. פ"ב הי"ב על הגהה בגירסת הרמב"ם "גדולות". צ"ל "קטנות". וכן העיר במאה"פ (בפ"ג ה"ז ד"ה והקבלו) שמצא כן בדפוס וויניציאה, עי"ש.

ח. מל"מ פ"ז ה"א "כענין מקח"

ועי' מ"ש בזה עה"ג לקמן בהיפוך הדף (סי' טז).

ט. פ"ו ה"ב

"ולא יצבע מקליפי"

לשון רבנו ז"ל: "ולא יצבע מקליפי שביעית". ולא כתב סתם כלשון המשנה "ולא יצבע בשכר" (ועי' מאה"פ בפ"ז דף כא ע"ב ד"ה הוא אמרה, שכתב דלרבותא נקט דאפי' מן הקליפות, עי"ש. דחוק, דאין דרך רבנו לכתוב שפת יתר מלשון המשנה כידוע). נראה דנתכוון במתק לשונו להשמיענו דדוקא שכר הסמנים אסור לקבל בשביעית, אבל שכר המלאכה פשיטא דשרי ואינו חייב לצבוע לו בחינם בשביעית. ומשום דלשון המשנה "ולא יצבע בשכר" אפשר לפרש דאפי' שכר הצביעה אסור לקבל, ומשום מראית עין או גזרה שמא יקבל גם עבור הסמנים – קמ"ל דדוקא מקליפי שביעית בשכר, כלומר שכר הקליפות, אבל שכר המלאכה שרי ליקח. והא דכתב "מקליפי שביעית" ולא "מפירות שביעית", נתכוון ג"כ במתק לשונו לתרץ הא דדלקמן (הט"ז) דאוכלין פירות שביעית בטובה, ומ"ש הכא דאסור בשכר ואפי' בטובה"ג, וכמ"ש הרדב"ז ז"ל מהירושלמי (ועי"ש עה"ג בירוש' שם דגם רבנו ז"ל סובר כן, וכללו במתק לשונו במה שנתן טעם מפני שזה עושה סחורה כו', עי"ש א), והיינו משום דעבור אכילת פירות שהן שוין הרבה והוא מחזיק לו טובה לא מיהזי כסחורה, וכמ"ש הר"ן (בפ"ד דע"ז דף שג ע"ב), עי"ש ומש"ש עה"ג, ודו"ק (ומישוב קושית השערי יצחק שכתב דהר"ן הוא היפוך הירושלמי כאן דגם בטובה"ג אסור). אבל עבור הסמנים לצביעה – דבלא"ה הן שוין דבר מועט וכגון קליפות פירות שאין שוין רק דבר מועט – לכן אסור לקבל עבורן אפי' טובה"ג דהן הן שכרן, ודו"ק היטב. ועי' בר"ן שהביא המל"מ בריש פרק זה, ועי' היטב מ"ש עה"ג בירושלמי שלי שם. ואולם דעת התויו"ט בפ"ח מ"ד דאסור ליקח גם שכר צביעה, עי"ש, וברמב"ם בפיה"מ לא כתב כן, עי"ש. ועי' בירוש' שם עה"ג כתבתי מה שמצאתי מזה במשנה ברורה במשניות חדשים, עי"ש כי אכמ"ל יותר.

י. רדב"ז פ"ז ה"ב

"אפי' בטובת הנאה"

עי' מ"ש בזה בס"ד עה"ג (בירושלמי שלי פ"ז דף כ"א ע"ב).

יא. פ"ח ה"י

"ואפילו כל שהוא"

עי' רמב"ן בפ' בהר (כה ה) מש"ס סוכה (לט ע"ב), דפחות מחצי איסר לאו כלום,

ע"ש. ועי' בתויו"ט כאן (ריש פרק ט) מ"ש ע"ד הרב שם. ועי' בתוס' חרשים (שם) בשם כפ"ת בשם הרמב"ן הנ"ל. ועי' בתוס' אנשי שם (במשניות חרשים עם פי' מלאכת שלמה) העיר מכאן.

יב. רדב"ז פ"ח ה"ב

"לא ידעתי מקומה"

מלכוד שהיא בתוספתא, כמ"ש הכ"מ, נמצאה גם בירוש' (דמאי פ"ג ה"א דף ו ע"א), ע"ש. ועי' מ"ש בספ"ז שלי.

יג. רדב"ז פ"ח ה"ב

"דהכא כשיש לו"

וכ"כ תוס' בע"ז (דף סב ע"ב), ע"ש.

יד. רדב"ז פ"ט ה"ה "כר"א", ל: "כר"י".

טו. פ"ט הי"ח

"או העדים חותמין"

והשמיט רבנו הא דבגמ' (גטין לג ע"א) אליבא דרב ששת: ל"ש כתבו בלשון דיינים ל"ש בלשון עדים. ועי' בר"ן (שם דף קס ע"א) ובק"נ (על הרא"ש שם באות יו"ד). ועי' מ"ש עה"ג בגמ' שלי (שם), ודו"ק.

טז. כסף משנה פי"א ה"י

"להובירה שתי שנים"

אבל דעת הרדב"ז אינו כן. ועיין בגליון שאח"ז.

יז. רדב"ז פי"א הי"א

"ולא קתני עולות"

לענ"ד דלמד כן מן התוספתא ריש פרק בתרא דערכין, ע"ש דקתני "נרה שנה אכלה שנה והובירה שנה עולה לו מן המנין". וע"כ דה"פ: נרה שנה ואכלה שנה – דוקא, או הובירה שנה כלומר בין נרה בין הובירה – דוקא רק שנה א', אבל ב' שנים לא (וה"ה אכלה תחילה ואח"כ נרה או הובירה, דעולה). והם הם דברי רבנו. ולא עוד אלא שנלע"ד דאפי' מכרה לו מלאה תבואה. והוא הדין בהלכה ו' לעיל. והובירה ב' שנים, אעפ"י שאכל תבואה אחת, מ"מ לא אכל מהב' שנים, ולכן צריך שיאכל עוד תבואה אחת לבד מאותה שהיתה מוכנת בשעת מכירה. וזה נ"ל ג"כ מוכח מתוספתא שם, דקתני שם: רא"א פעמים שיכול לאכול הימנה ג' תבואות בב' שנים. כיצד – הניחה ויצא היה בה תבואה לקצור כו', לא יאמר לו הניחה לפני מלאה כי' אלא אוכל שנה אחת ומסתלק, עכ"ל. ואין לזה ביאור אלא כמ"ש דאע"ג דכבר אבל התבואה הזאת שהניח המוכר, מ"מ אוכל עוד לפחות שנה אחת מהב' ומסתלק, ודו"ק. ובמנ"ח (מצוה שלט) כתב בפשיטות כהכ"מ ולא ראה דברי הרדב"ז כאן. ולהכ"מ צ"ע לפרש

התוספתא הנ"ל, ודו"ק. ונראה דמפרש התוספתא והרמב"ם ז"ל דלרבנותא נקטו הניחה בורה שנה ואכלה שנה: דל"ת דוקא הובירה ב' השנים עולות לו, אבל הובירה שנה ואכלה שנה – דהכי אורח ארעא דלא תכחוש חילה, ועי' ב"ב (כט ע"א) – אין עולה לו שנת בור, – קמ"ל, ודו"ק. וסיפא הנ"ל ה"פ: שלי"י (?) לו הנותנה מלאה, אלא אוכל עוד שנה אחת זאת ומסתלק, ודו"ק.

יח. כסף משנה פי"ב ה"א

"ויש לתמוה למה השמיטו רבנו"

עי' תשו' רעק"א (סי' קיב) שכתב די"ל דסמך עמ"ש דגאולה כל יב"ח מיום שמכר כו' ואפי' ביום שמכר, והיינו כמיום ליום. וזה הלשון היינו מעל"ע, עי"ש. ועי' בפ"י מנדרים (ה"ד) ומש"ש עה"ג. ושם כתב "שנה תמימה מיום ליום", ודו"ק.

יט. פי"ב ה"ז

"בחודש העיבור"

כי אדר ראשון הוא התוספת. עי' ירושלמי (פ"א דמגילה ה"ה) ובתוס' (ר"ה יט ע"ב ד"ה אדר). ועי' גם לקמן (פ"א מבכורות ה"ב) וגם שם מבואר כן, ודו"ק.

כ. פי"ג ה"ה

"וכן בשאר ערי ישראל"

הכ"מ הבין בזה כת"ק, ור"א פליג. וכן מוכח מרש"י (שבועות טז ע"א), עי' מל"מ כאן. אבל מרדב"ז מוכח דר"א לפרש דברי ת"ק בא, וקי"ל הכי. אלא דמ"ש רבנו "וכן שאר ערי ישראל" קאי אדבתריה בהלכה שאח"ז. ועי' מ"ש עה"ג בגמ' שלי (שבועות טז ע"א), ודו"ק. והנה נראה דגי' הרדב"ז היתה "וכן בשאר ערי ישראל לא יסתור" כו' הכל בדיבור א'. וכ"נ מהתפא"י (במשניות בערכך), עי"ש שכתב במוסגר דמשמע מרמב"ם דל"ג בדברי ר"א "ולא מגרש שדה", דלא הזכיר ערי ישראל כלל, עי"ש. אכן הרי מיד שם (באות שאח"ז) כתב דר"א פליג את"ק ולא מפרש, וגם איך לא ראה דברי מרן הכ"מ כאן.

כא. מל"מ פי"ג ה"ה

"תימה דפרק בתרא". עי' ש"ך (חו"מ סי' קנה סקי"ב).

כב. מל"מ פי"ג ה"ה

"יש נוחלין (דף קכ"ב)". עי' מנ"ח (מצדה תח).

כג. פי"ג הי"ב

"לא עורכין מלחמה"

בקובץ כנח"י (כנסת חכמי ישראל) (קונט' ד סי' עא אות מה) בשם קובץ יגדיל תורה – דאין יודע מקור לזה, ועי"ש. ולענ"ד מפורש הכתוב בפ' במדבר (א מו) "ויהיו כל הפקודים כו' כל יוצאי צבא בישראל כו' והלויים למטה אבותם לא התפקדו בתוכם",

כי לא היו יוצאי צבא. ועי' בראב"ע שם פסוק מט "אך את מטה לוי" כו', ובפסוק נ "ואתה הפקד את הלויים", וז"ל: באר למה לא התפקדו, כי פקודת המשכן עליהם, ע"כ לא יצאו בצבא, עכ"ל, והרי הוא כמבואר. ובפרש"י שם, והוא מבמדבר רבה (ועי' ש"ט ב"ב קכ"א ע"ב): כדאי הוא לגיין של מלך להיות נמנה לבדו, עיי"ש, והיינו לגיין של מלך לעבודת המשכן ולא לצאת בלגינות הצבא. ועוד נ"ל מקור לזה מהספרי פ' מטות, הובא ברש"י שם בפסוק אלף למטה אלף למטה לכל מטות ישראל – לרבות שבט לוי, עיי"ש. וש"מ דאי לאו דרבייה קרא לא היה בכלל, כי לולא דרבייה באמת אינו יוצא בצבא בשום מלחמה, וק"ל. והנה לכאורה קשה לי מהא דסוטה (מג ע"א): אלמנה לכה"ג גו"ח לכה"ד (גרשה וחלוצה לכהן הדיוט) לא היה חוזר. וזה במלחמת הרשות, דבמלחמ"צ תנן שם בשלהי פרקין דאפי' חתן מחזרו וכו', ועי' ברבנו בה' מלכים (פ"ו ה"ד). והרי במלחמת הרשות ודאי דלא היה כהן משבט לוי יוצא בלא"ה. וכ"ת דאם מרצונו יצא, א"כ אטו מי שהיה רוצה לצאת מרצונו אפי' ארש אשה וכדומה אטו היה דוקא מחוייב ומוזהר לחזור. ובשלמא הא דהתם בת ישראל לממזר י"ל דלא אתי באמת כרבי חנינא בן אנטיוגונוס (בקיודשין עו ע"ב), דממזר לא היה יוצא במלחמת הרשות, עיי"ש, וגם לרחב"א י"ל דוקא במלחמת ב"ד (בית דוד). אבל מכהן הדיוט קשה, ואלמנה לכה"ג י"ל (יש לבאר –) למשוח מלחמה, דע"כ היה יוצא ואסור באלמנה לכה"ג, ודו"ק. ועי' ברבנו ר"פ יז מה' איסו"ב. והנה י"ל בא' מב' פנים: או דהיו כהנים בהכרח יוצאים עם הארון לשמרו, וכמו דבני עלי חפני ופנחס היו במלחמה וכן אחיה (אך זה כה"ג שנשאל באו"ת, עי' בשמואל א יד); או משכח"ל בכך כהנת שנתערב בולד ישראלית, דלענין איסור גרושה וחלוצה אסור מספק. ול"ק ביע"ה ולא לקחה, דהא אסור לכונסה ואינו חוזר אבל במלחמה יוצא ואינו פטור מספק כמו שאינו נוטל תרומ"ע מספק, ודו"ק ואין להאריך יותר. והנה אחרי כתבי עיינתי במנ"ח (מצוה תקכו) וראיתי שנסתפק בזה, ודעתו נוטה דכל אלו מחוייבים לחזור. ונסתייע מרש"י בחומש "פן ימות – כדאי הוא" כו'. וא"כ י"ל (יש לבאר) בכהן שיצא מרצונו אבל מחוייב לחזור. ובאירס גרושה וחלוצה אינו מחוייב. וכמו כן במ"ש לעיל דמשכח"ל בספק כהן ראיתי שם שדעתו דבספק ודאי אין אנו יכולים לכופו לצאת, עיי"ש ודו"ק.

כד. פי"ג הי"ג

על סיום ההלכה, ועמ"ש בגליון חומש שלי פ' אמור פסוק "דבר אל אהרן ואל בניו וינזרו" וכו'.

כה. סוף הגהות דשויכי לס' זרעים

"חלה בא"ב ג"ד זכר"

ר"ל באלפא ביתא שמצרפין האותיות ב-ב (בזוגות) א' ב' - ג' ד' - ה' ו' - ז' ח' - ט' י' - כ' ל' - מ' נ' - ס' ע' - פ' צ' - ק' ר' - ש' ת' - נמצא שאות ח' מתחלפת בז' והל' בכ' והה' בוא"ו.